

رۆمانا خه يالا زانستى و ئەدهبىيه تى (مروقى به له چهك وهك نمونه)

نفيسة اسماعيل حاجي

پشكا زمانى كوردى، كۆليزا زمان، زانكۆيا دهوك، ههريما كوردستانى - عيراق (nefisahaji@yahoo.com)

<https://doi.org/10.26436/2018.6.1.547>

وههركرتن: 2017/12 په سه نه دكرن: 2018/03 به لافكرن: 2018/03

پوخته:

هه ر چه نه رۆمانا خه يالا زانستى دىرۆكهك دريژ د ئەدهبى جيهاندا ههيه، به لى وهكو زاراڤ "ئەدهبى خه يالا زانستى" دهگه ريت بۆ دهستپيكا چه رخي بيستى وبه رى وى ده مى تيكست پهيدا بوينه. قى چه ندى ژى گه له كه ئه گه ر هه بوينه، وهكو: پيشكه فتنا زانستى و شوهرشا پيشه سازى. به لى ل جفاكين پاشكه فتى گيروبوويه و دبت ئەفه ئه گه رى گيروبوونا وى بت ل ده قه را مه ژى. رۆمانا "مروقى به له چهك" دبت يه كه م نمونه بت ژ قى جوړى ئەدهبى ل ده قه را به هدينان. چونكو ئەفه رۆمانه يه كه م پينگا فه د فه گيرانا كورديدا ل ده قه را مه د بياقى رۆمانا خه يالا زانستيدا، ئەفه فه كۆلينه هه ولدانه كه بۆ پيشچا فكرن ورونكرنا تيگه ه و سيميائين قى جوړى ئەدهبى ب گشتى و پيشچا فكرنا سيميائين رۆمانا مروقى به له چهك ب تايبه تى. ژ به ركو رۆمانا خه يالا زانستى گريدان و تيگه لبوونه دناقه را ئەدهبى و زانستيدا، پرسين سه ركه ي يين قى فه كۆلينى ژبلى پيشكيشكرنا قى رۆمانى وهكو پينگا فه كا نوى د ئەدهبى به هديناندا، ئه ون: ئه رى رۆمانا مروقى به له چهك د ئاستى په سفر دنقيسينيدا هه ؟ نفيسه رى ئەدهبىيه تا رۆمانى پاراستيه ؟ بۆ قى چه ندى مفا ژ سيمما و بنه مايين ئەدهبى خه يالا زانستى يا جيهانى هاتيه وههركرتن: چونكو ئەفه جوړه بوويه ژانه كه سه ربخو د ئەدهبى جيهاندا. ژئه نجامى فه كۆلينى ل فان پرسان، دياربوو، زمانى رۆمانى ئەغه ر ل هندهك جهان هه تا راده كى ل ئاستى پلا سفردا بت، ب گشتى وهسا نه بوويه و ئەدهبىيه تى و زمانى چه بيا فه كى باش فه گرتيه. ژ ئاليى شيواز و نا فه رۆكى وئله منتين رۆمانى و ههست و سوزان فه، هه ر دو ئالى زانست و ئەدهب هاتيه پاراستى و ب شاره زايى د خزمه تا يهك دو دا هاتيه بكاره اتن. به لى ب ديتنا من ئەدهبىيه تا رۆمانى هه تا راه كى بيا فه كى به رفه رته ر ژى زانستى فه گرتيه. پتر زانست د خزمه تا ئەدهبىيه تا بوويه. په يقين سه ركه ي: مروقى به له چهك، ئەدهبى خه يالا زانستى، په سفر دنقيسينيدا، ئەدهبىيه ت، تارديگراد.

1. پيشه كى

كاركرين وهكو رۆمان ياكوبسون و جان كوهن. هه روه ها ميتودا مه يا ره خنهي شيكرنا بنه مايين هونه رى و شيوازى رۆمانى بوويه ئەفه فه كۆلينه ل دووڤ پيدقيا تيبا بابته ژبلى پيشه كيبى و ئه نجامان ل سه ر چوار ته وه رين سه ركه ي هاتيه پارفه كرن، يى ئيكى (ئەدهبى خه يالا زانستى) يه، مه تيڊا هه ولدايه زاراڤ، پيناسه و بابته تين قى جوړى ئەدهبى رون بكن. ته وه رى دوى ل په يوه نديى دناقه را ئەدهبى و زانستيدا د فه كۆلت. ته وه رى سيبى دانوستاندنى ل دور ئەدهبىيه تا قى ژانه رى دكه ت. ته وه رى داويى ب ناڤونيشان (مروقى به له چهك وهكو ئەدهبى خه يالا زانستى) يه. ئەفه د چه نده ته وه ركه كاندا هاتيه پيشچا فكرن، وهكو: زاراڤى گونجاي بۆ رۆمانى و ناڤونيشانى رۆمانى، ديسان نا فه رۆكا رۆمانى ژ ئاليى زانستى و ئەدهبى فه هاتيه گه نغه شه كرن. ل داويى ژى بنه مايين رۆمانى و شيوازى وى ژ هه ر دو ئاليان فه هاتيه رونكرن.

هه ركه سى پيدچوونا به ره مه مين (فاضل عمر) ي بكه ت، دى بۆ ديار بت كو ئەفه نفيسه ره هه رده م هه ولين جه رباندى و ئافراندىا شيوه و فورمين نوى كرىه. دبت چونكو ئيك ژ نفيسه رين پشته فانين نويازيى بوويه. قى جاره دبت كه سايه تيبا وى وهكو نوژدار ژى هه فكار بوويه و سه رنجا وى به رف زانستى كيشايه و بوويه خودانى يه كه م داهيتانا راسته قينه د بياقى ئەدهبى خه يالا زانستيدا. چونكو رۆمانا وى "مروقى به له چهك" دبت يه كه م نمونه بت ژ قى جوړى ئەدهبى ل ده قه را به هدينان، سه رنجا مه به رف خوه كيشا كو ببته بابته تى فه كۆلينا قى لاپه رى. له وما ئەفه فه كۆلينه هه ولدانه كه بۆ ورونكرنا چه مك و سيميائين قى جوړى ئەدهبى ب گشتى و د رۆمانا مروقى به له چهك ب تايبه ت. ژ بوو فه كۆلينى ل قى چه ندى و پرسين دى يين فه كۆلينى، ئه ون: ئه رى رۆمانا مروقى به له چهك د ئاستى په سفر دنقيسينيدا هه ؟ نفيسه رى ئەدهبىيه تا رۆمانى پاراستيه ؟ مفا ژ سيمما و بنه مايين ئەدهبى خه يالا زانستى يا جيهانى هاتيه وههركرتن. ديسان مفا ژ بوچوونين ره خنه گرين دبياقى شيعرييه ت وئله ده بيه تيڊا

2. ئەدەبی خەیاڵ زانستی

1.2. زاراڤ:

ژ بەر نێزیککیا دناڤهرا ئەدەبی خەیاڵ زانستی و ھندەکیڤ دیدا و دیسان ژبەر بەرفرەھییا تیگەھێ وی، کو پتر ژ ئالییەکی ب خوە ڤە دگرت، وەکو ئەدەب، زانست و خەیاڵی، پتر ژ زاراڤەکی بۆ ھاتییە بکارئینان. زاراڤی "ئەدەبی خەیاڵ زانستی" وەکو بەرامبەر زاراڤی بیانی یی بەرەبەڵاڤ-*(La Littérature de la Science-Fiction)* ھوگو گرنسبک (*H. Gernsback*) یەکەم جار زاراڤی (*Scientifiction*) بۆ یەکەم گوڤارا ڤی ژانرا ئەدەبی ئەو ل سالا (1926) ی ب ناڤونیشان "چیرۆکیڤ گەلەک خۆش" (قەصص مەھلە) (*Amazing Stories*) بکارئینا. بەلێ گرنسبکی زاراڤی خوە یی ئیککی بۆ (*Science-Fiction*) ڤەگواھرت. ئەوژی دەمی ل سالا (1929) ی دو گوڤارین دی یین تاییبەت ب ڤی جۆری ئەدەبی ڤە، کو ئەو زی "چیرۆکیڤ نامۆیین زانستی" (قەصص عجائب العلم)، (*Science Wonder Stories*) دەمی ئەو جۆرین د گوڤارا ئیککیدا ل سالا (1929) ی بەلاڤکرین ب ئەدەبی خەیاڵ زانستی سالوخداین (1).

ھەر چەندە پشٹی پیلین ئەدەبی خەیاڵ زانستی یی ئەمریکی ل سەر دەمی خوە یی ژبیرین، کو سالا (1950 م) یی ب سەر ئەوروپادا گرتی، وان زاراڤی ئەمریکی (*Science-Fiction*) بکارئینا، بەلێ ئەڤە ھندی ناگەھینت کو روژئاڤای ب گشتی باوەرییەکا تەمام ب ھندی ھەبوو، کو ئەڤ زاراڤە وەکو ناڤ دشتیت دەرپرینی ژ سیماییڤ ڤی ژانرا ئەدەبی بکەت، یان شیان ھەییە دەرپرینی ژ تیگەھێ وی یی راستەقینە بکەت. نفیسەری فرەنسی (جیرارد دیڤلوپ) دیاردکەت کو پیدڤیە فرەنسی زاراڤی ئەمریکی بکاربینن، چونکو دپکاندنا وی بۆ فرەنسییا یا ئاسانە. بەلێ دیسان دیاردکەت کو ئەڤ زاراڤە نە یی وردە و دیسان یی مژەوییە و مروڤی بسەردا دبت. دپکاندنا زارەکی یا (*Science-Fiction*) خاپینوکه وھزا مروڤی ب لەز بەرف موشەکیڤ ئاسمانی دبت(2). ھەر دبت ژبەر ڤی چەندی بت گەلەک زاراڤ ل روژئاڤای پەیدا بوون، بەلێ ب راستی چ ژوان وەکو ئەدەبی خەیاڵ زانستی جھێ خوە نەگرت. وەکو: پشیبینییا زانستی (استباق علمی)، (*Anticipation Scientifique*)، بەلێ زاراڤەکی بەرتەنگە، چونکو ئارمانجا ئەدەبی خەیاڵ زانستی پشیبینی (حەس) نینە بۆ زانستی یان پپرکنا جیھانی ژ ڤەدیتنن زانستی، بەلکو کووربوون دھویریبوون و زانستی ھەیی دا و چارەکرنا بارێ جفاکی دسەردەمی پشیکەفتنا زانستی یا ھەیی دا. زاراڤەکی دی بۆ ڤی ژانری ئەو بوو "خۆشیەکا زانستی" (دعابە علمیە)، (*Humour Scientifique*)، کو بەرفرەھ میژووییە وکیتمترە ژ ئاستی ئەدەبی خەیاڵ زانستی یی راست و دورست، ئەڤ زاراڤە مروڤی بەرف ھندی

دبت کو مەرەم تشتین بکەننە، ھەر وہا زاراڤی "زانستی ڤەگرتای" (علم مروی)، (*Science Romancéc*)، کو شیوی رۆمانی وەردگرت دیسان ھویر نینە دناڤهروکا خوەدا یەکسانە ل گەل زاراڤی "روایە علمیە" (رومانا زانستی)، کو ب تنی تیدا چارچوڤی ڤەگرتای دەیتە بکارئینان بۆ بەرچاڤکرنا پشیکەفتنن زانستی(3).

ھندەکان زاراڤین "ئەدەبی خەیاڵ زانستی" و "چیرۆکا زانستی" یان "ئەدەبی زانستی" ھەتا دەمەکی نێزیک وەکو ھەڤواتا بکارئینان، نەخاسەم رەخنەگرین ئەرەب ئەوژی ژ ئەنجامی وەرگرتن زاراڤی بیانی (*Science fiction*) بۆ چیرۆکا زانستی بوویە(4). بەلێ جوداھمی دناڤهرا چیرۆکا خەیاڵ زانستی و چیرۆکا زانستی بۆ ئارمانجا ھەردوکان دڤرت. کەسایەتی دچیرۆکا زانستیدا ژ کەسین میژووی و دکومینتی نە، دبت زاناییڤ ناسیار بن وبابەتین چیرۆکا زانستی رویدان ویاساییڤ چەسپاییڤ زانستی نە بۆ بسانناھیکرن ورونکرنی و دچارچوڤەکی چیرۆکی یی خۆشدا پشیکیش دکت. ئەم دشتین بیژن ئەو نفیسەری شەرەکی دناڤهرا تەپکین خویڤی یی سپی و میکروبان دا دلەشی مروڤیدا وینە بکەت، ئەو چیرۆکەکا زانستی پشیکیش دکت، بەلێ دەمی نفیسەرەک چوونا بوونە وەرەکی نامو دناڤ لەشی مروڤیدا، دا کو بکەت گیاندارەک دی، وینە بکەت، ئەو نفیسەری خەیاڵ زانستیە (5).

دبت زاراڤی "ئەدەبی خەیاڵ زانستی" گونجایترین زاراڤ بت، ئەوژی ژبەر گەلەک ئەگەران، وەکو: بەرەبەلاڤییا وی، دیسان پەیڤا ئەدەب وی پتر گرتای بیافێ ئەدەبی دکت، چونکو ھندەک کارین خەیاڵ زانستی ھەنە دوورن ژ ئەدەبی، ھەر وہا پەیڤا ئەدەب ل جھێ چیرۆک یان رۆمان زاراڤی بەرفرەھتر و گشتی تر دکت کو ھەمی جۆرین ئەدەبی یین گرتای خەیاڵ زانستی ب خوەڤە بگرت (6).

ب دیتنا من زاراڤی "ئەدەبی خەیاڵ زانستی" گونجایترە بۆ رۆمانا مروڤی بەلەچەک و دی ئەگەر ی ڤی چەندی دلەپرین بھین یین ڤی ڤەکۆلینیدا رونکەم.

2.2. پیناسە:

ھەر وەکو ل دەستیکی ئامازە بی ھاتیەدان، بەرفرەھییا تیگەھێ ڤی جۆری ئەدەبی بوویە ئەگەری پەیدا بوونا زاراڤین جودا و دیسان دبتە ئەگەرەک بۆ پەیدا بوونا پیناسین جودا ژ ی بۆ ڤی ژانری.

(ھوگو گرنسبک) خەیاڵ زانستی پیناسە دکت کو "ئەو سەرھاتییە نە ئەوین ب شیوازی جول ڤیرن* *J. Verne*، ھ. ج. ویلز *H. G. Wells* و ئەدگار ئالان پۆ *E. A. Poe* دەیتە ڤەگرتان... ڤەگرتانەکا خەیاڵیە یا تیکەلی راستییین زانستی و دبتنن پشیبینی یین دوورن (7). دەرھەنگا ئوکسفورد دا ئەدەبی خەیاڵ زانستی دەیتە پیناسەکرن کو ئەو جۆری کتیبی یان فلمی یە یی ل سەر بنەمای ڤەدبتنن زانستی یین خەیاڵی یین داھاتی ھەلسوکه وتی ل گەل چوونا ئاسمانی و ژیانان ل سەر ھندەک ھەسارین دی دکت (8).

دیناسه‌یه‌کا دی دا هاتییه: "ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی ئه‌و چه‌قی ئه‌ده‌بییه ئه‌وی هه‌لسوکه‌وتی ل گه‌ل کارتیکرنا گوه‌ورینی ل سهر خه‌لکی د که‌تواریدا دکه‌ت. دشینا ویدایه هزره‌کا دورست ل ده‌می چووی وداهاتی وچه‌ین دور بدت. پتریا جاران خه‌ریکی زانست وته‌کنه‌لوژیاییه. یه. دیسان پرسین گرنکتر ژ که‌سان وچه‌قاکئی خومالی دنازینت. تیدا شارستانییه تان ره‌گه‌زی مروقی جهی مه‌ترسییییه (9)" پیناسه‌یه‌کا دی یا کوداکوکیی ل ئالییی خه‌یالی دئی جووری ئه‌ده‌بیدا دکه‌ت ورون دکه‌ت کو "ئه‌و جووری رومانئی یه یی کو چاره‌سهریا پیشکه‌فتنا زانستی وئه‌و تشتی ل داهاتی یی دور یان نیزی دگه‌هیتی و دیسان هه‌بوونا ژانیی لسه‌ر هنده‌ک هه‌سارین دی ب ره‌نگه‌کی خه‌یالی چاره‌سهرده‌کته. ئه‌فسانه‌یین که‌فن وچه‌فانوکئی فولکلوری بکار دئینت. (10)"

دیسان ده‌یت "ئه‌و ژانرا ئه‌ده‌بییه یان ئافاهیییه‌کی درکاندییه ئه‌وی مه‌رجین وی یی پیدئی و تیرا، هه‌بوون و کارلیککرنا تشتین نامو وزانینی یه. دیسان ئه‌وی ئالافی سهره‌کی چارچوئی خه‌یالی یی ئه‌لترناتیقی بارودوخی ئه‌زمونکی (تجربیی) یی نفیسه‌ری. (11)"

دبت گه‌له‌ک پیناسین دی ژی هه‌بن کو هه‌ر که‌س ل دویف دیتن و باوره‌یین خوه و ژپوانگه‌یین جوداغه پیناسه دکه‌ت. به‌لی ئه‌م ب گشتی دشین بیژین ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی ئه‌و جووره‌یه یی کو ئه‌ده‌ب وزانست و خه‌یالی دناف خوه‌دا کوم دکه‌ت، ئانکو زانستی و کارتیکرن وگریدانا وی ب ژانرا مروقی فه دچارچووه‌کی ئه‌ده‌بی و خه‌یالیدا پیشکیش دکه‌ت.

3.2. میژوو:

وه‌کو ژ پیناسه وزارافی "ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی" دیاردبت، ئه‌و ژانره گریدای زانستییه وه‌بوونا خه‌یال وبنه‌ما وشپوایی زانستی دئی ئه‌ده‌بیدا وی ژ جوورین دی جودا دکه‌ت، له‌وما ژی ئه‌و ئه‌ده‌ب د که‌تواروبیافه‌کیدا په‌یدابوو ووه‌رارکر یی کو زانستی تیدا ب ره‌نگه‌کی باش جهی خوه کری. "ژ ده‌ستپیکا چه‌رخئی بیستی ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی پیشکه‌فتییه، به‌لی ب ریکا فه‌کولینی خویا دبت کو ده‌سپیکا خه‌یالا زانستی گریدای پیشکه‌فتنن جیهانینه یین ب سهر ژانرا مروقاه‌تیییدا هاتین، نه‌خاسمه هه‌ر ژ چه‌رخئی هه‌قدی و سهرهلدانا شوره‌شا زانستی ئه‌و رول د خویابوونا فی جووری ئه‌ده‌بیدا هه‌ی" (12).

هنده‌ک ده‌ستپیکا فی ژانری ب گه‌له‌ک که‌قنتر دزفرینن. (ئاده‌م روبرتس) د وی باوره‌ییدایه کو "ره‌وریشالین ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی د گه‌شتین جوانین رومانا گریکی یا که‌قندا ده‌ینه دیتن" (13). ب گشتی چوار بوچوون دهربارهی نه‌ژادی ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی هه‌نه، بوچوونا ئیکی نه‌ژادی فی جووری دزفرینتت ئه‌فسانی. یا دوی ره‌وریشالین وی ب چیرۆکا ئایینی دزفرینت. بوچوونا سییی داکوکییی ل نه‌ژادی وی یی یوتوبیایی و فنتازی دکه‌ت. بوچوونا داوییی ئه‌وه کو جووره‌کی نوی یی ئه‌ده‌بییه و فیرژا ته‌کنولوژیا نوی یه (14).

کارفه‌دانا هه‌می وه‌لاتین ئه‌وروی ب فی جووری د یه‌ک ده‌مدا نه‌بوو. فه‌ره‌نسا ل ده‌ستپیکا وه‌لاتین روژناقی بوو ب نوینه‌راتییا (جول فیرن) ی، پشتی وی (ه. ج. ویلن) یی ئنگلیز په‌یدابوو. ده‌می ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی یی فه‌ره‌نسی به‌رف لاوایی دجوو، یی ئه‌مریکی پیشکه‌فت ئه‌وژی ل سالین سیهان و چلان ژ چه‌رخئی بیستی. ل ئیکه‌تییا سوقیت ئه‌و جووره ب سیمایین جودا، به‌لی دره‌نگتر په‌یدا بوو (15). ب گشتی دبت میژوو فی جووری ب سهر سی قوناغاندا پارقه‌کین، ئه‌وژی: قوناغا کلاسیکی کو به‌ره‌مین وان که‌سین به‌ری چه‌رخئی بیستی دئی بیافیدا په‌یدابووین ب خوه‌فه دگرت، وه‌کو ئه‌زمونین (جول فیرن) ی فه‌ره‌نسی، (ههربرت جورج ویلن) ی ئنگلیزی. قوناغا دوی ل سالین سیهان ژ چه‌رخئی بیستی بوو ل ئه‌مریکا. دئی قوناغیدا تیمین کلاسیکیان به‌رده‌وام بوون، به‌لی ریکن به‌رجه‌سکرنا وان هاتنه گوه‌ورین. دقوناغا سییدا پیقه‌ر نه‌هاتنه گوه‌ورین و نفیسه‌رده‌دیتنا بیافه‌کی ب تیفکورینا زانستی وئایدیولوژی، سیاسی وروشه‌نبری بسهرکه‌فتن (16). که‌واته دیار دبت ل ده‌ستپیکا چه‌رخئی بیستی زارافه‌کی نوی هاته هه‌بوونی کو بوو ئه‌گه‌ری زه‌نگینکرنا تیورا ئه‌ده‌بی ب ریکا به‌یدابوونا ژانره‌کا نوی ئه‌وا ره‌وابوونا خوه ژ وان تیکستین به‌ری چه‌رخئی بیستی پایدابووین وه‌رگرتی. ئه‌و تیکسته بوونه بنه‌ما ب ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستی هه‌ر ژ چه‌رخئی بیستی وه‌ره. شوره‌شا پیشه‌سازی ئه‌وا شپوایی ته‌کنولوژی یی زانستی تیوری ئه‌گه‌ری فی جووری ئه‌ده‌بی بوو (17). که‌واته: گومان تیدا نینه ئه‌فی ژانری گریدانه‌کا ب هیز ل گه‌ل ئاستی زانستی یی چه‌قاک هه‌یه، له‌وما ژی سرۆشتییه د ژینگه‌هه‌کا پیشکه‌فتی ژ ئالییی زانستی فه‌وه‌راری بکه‌ت و پیشکه‌فت وب هه‌مان شیوه د ژینگه‌ها زانست تیدا باشکه‌فتی نه‌هیته هه‌بوونی. ئانکو د ژینگه‌ها روژناقیدا دهربرینی ژانسانا وی یا زانستی یا پیشکه‌فتی دکه‌ت (18). ئه‌و چه‌ند دیاردکت کو گروبوونا فی ژانری ل هنده‌ک وه‌لاتین ئاستی پیشکه‌فتنا زانستی لی نزم وه‌کو وه‌لاتین ئه‌ره‌بی، ئاسایی یه، به‌لی دیسان دئی بیژن "باشکه‌فتن وی چه‌ندی ناگه‌هینت کو به‌رده‌وامبوون د لانگریا پرسین گیانی به‌رامبه‌ر یین زانستی" (19). ژیه‌ر فی چه‌ندی ژی ئه‌و جووره د ئه‌ده‌بی ئه‌ره‌بیدا پایدابوو

(محمد عزام) ده‌ستپیکا فی ئه‌ده‌بی ل نک ئه‌ره‌بان ب ناغه‌راستا سالین پینجییان دزفرینت. ب دیتنا وی (توفیق الحکیم) یه‌که‌م که‌س بوو دئی بیافیدا (20). به‌لی ده‌ستپیکا راسته‌قینه دزفرت ب سالا (1926) ی، ده‌می هزرقانی مسری (سلامه‌ موسی) چیرۆکه‌کا ب ناخی "خیمی" دپه‌رتوکه‌ خوه یا ب ناخی "خونین فه‌یلاسوفان" دا نفیسی (21). ده‌ستپیکا وه‌راوپیشکه‌فتنا فی جووری ب نفیسه‌ری مسری (نهاد شریف) ی دزفرت کو یه‌که‌م رومانا خه‌یالا زانستی ب ناخی "ده‌م شکین" (قاهر الزمن) ل سالا (1972) ی نفیسی بوو (22).

ژینگه‌ها مه‌ یا کوردی یا کو د ئاسته‌کی زانستی یی نزمدا ئه‌گه‌ری

بابه‌تین نه‌مریی ب ره‌نگه‌کی فه‌نتازی دور ژ به‌لگه‌یین لوژیکی به‌رجه‌سته‌دکرن، به‌لی پشتی ده‌مه‌کی د فی بابه‌تیدا کوورتر بوون وه‌ولدان لوژیکی بیخه‌ دخرمه‌تا خودا، ژ بوو ئافاکرنا چیرۆکین به‌رائقل. پاشی بۆ وان خویابوو ئەف بابه‌تین ئازراندين راستن یان ژ ئالییی زانستی فه‌نژیکی راستییانه، د ئەنجامدا وه‌ولدان مفای ژ تیورین به‌ره‌مه‌ین وان پرۆفکرین بۆ ئافاکرنا باشتر بیین (29). پهرجه‌سته‌کرنا بابه‌تی نه‌مریی د ئەده‌بی ئەره‌بیدا ب ریکا به‌ره‌مه‌ین چه‌ند نفیسه‌ران بوو، ژ وان (توفیق الحکیم، مصطفي محمود و نهاد شریف) ن. ژ به‌ره‌مه‌ین یی ئیکی شانویه‌ک ب نافی "لو عرف الشباب" (ئه‌گه‌ر گه‌نجاتیی زانییا) ل سالا (1950) یی. ئەوژی چیرۆکا دکتوره‌کی مسری به‌ ب پسیورییا بایلوژی فه‌کۆلینان ل گه‌ل ماموستایه‌کی ئەمریکی دکته‌ت. دیسان چیرۆکه‌کا دی ب نافی "فی سنه‌ ملیون*" (ل سالا مه‌لیونی)، حکیم تیدا پیشینییا چاره‌نفیسی مروقاه‌تییی دکته‌ت، کو ل سالا ملیونی خه‌لک دی نه‌مرین، شه‌ر ونه‌خۆشی وزاوژییون نامین⁽³⁰⁾. ژ به‌ره‌مه‌ین (مصطفي محمود) ی د فی بیافیدا رۆمانا "العنکبوت" (ته‌فنیپرک) ه‌ کو ل سالا (1964) یی نفیسییه⁽³¹⁾. هه‌روه‌سا (نهاد شریف) ی به‌ره‌م د فی بواریدا هه‌نه، وه‌کو رۆمانا "قاهر الزمن" کو چیرۆکا دکتوره‌کییه فه‌کۆلینان ل سه‌ر گیانه‌وه‌ران دکته‌ت ب مه‌رما درێژکرنا ژییی وان پاشی ل سه‌ر مروقان ئەزموون دکته‌ت (32).

بابه‌تی رۆمانا مروقی به‌له‌چه‌ک ژ ی بیافیدایه، به‌لی دی ل جهی پیدفی شروقه‌که‌ین .

3. په‌یوه‌ندی د ناقه‌را ئەده‌بی وزانستیدا

وه‌کو ژ نافی فی جوژی ئەده‌بی خویا دبت، تیدا گریدانه‌ک د ناقه‌را ئەده‌بی وزانستیدا هه‌یه. (محمد عزام) دپیشه‌کییا په‌رتوکا خودا "الخیال العلمی فی الادب" دیژت: "ئەده‌بی خه‌یالا زانستی جوژه‌کی ئاشتیویونییه د ناقه‌را ئەده‌بی وزانستی، یان هه‌ر چه‌ نه‌بت کومکرن وگونجاندنه د ناقه‌را واندا"⁽³³⁾. بابه‌تی په‌یوه‌ندیی د ناقه‌را ئەده‌بی یان شعری وزانستیدا ل نک رۆژئافای ب درێژاهیا میژوییی جهی دانوستاندنی بوو. هه‌لوپستی وان جودابوون، هنده‌ک جارن نژیکی د ناقه‌را واندا هاتییه په‌سه‌ندکرن وهنده‌ک جارن دی دوری⁽³⁴⁾. که‌واته: هه‌ر ژ که‌فندا په‌یوه‌ندی د ناقه‌را ئەده‌بی وزانستیدا هه‌بوو .

ل سه‌ر ده‌مین که‌فن گه‌له‌ک مله‌تان وه‌کو ژیدهر وه‌لگر بۆ زانستین وی سه‌رده‌می مفا ژئەده‌بی دیتییه⁽³⁵⁾. ئەف چه‌نده ژ هه‌بوونا شعرا زانستی یان یا فیژیوونی ل نک ئەره‌بان و دیسان رۆژئافای دیار دبت⁽³⁶⁾. بی گۆمان مله‌تی کورد ژ ی وه‌کو گه‌له‌ک مله‌تان د قوناغین که‌فن دا ژ ئەده‌بی خود، ئەف جوژه هه‌بوویه، وه‌کو بۆ نمونه: "نووبه‌ارا بچووکان" یا (ئهمه‌دی خان). شاره‌زابوونا جه‌پیاندا وپراکتیک ویا به‌تییه‌ت ب هاتنا چه‌رخێ زانستی به‌لا‌ف بوون. د ئەنجامدا مادیه‌تی

گه‌یوونا فی جوژی د ئەده‌بی مه‌ دا، بۆ چه‌رخێ بیست وئیکی رون دکته‌ت. دبت وه‌کو مله‌تین دی ره‌وریشالیین فی جوژی د ئەفسانه‌یین کوردیدا بیین. هه‌ر چه‌نده (فاضل عمر) رۆمانا خود مروقی به‌له‌چه‌ک ب یه‌که‌م رۆمانا ژ فی جوژی ل نک مه‌ دزانت⁽²³⁾، به‌لی ب دیتنا من رۆمانا "به‌رچافکا جادویی"⁽²⁴⁾ یا (حه‌سه‌ن ئیبراهیم) ی دبت وه‌کو ده‌ستپیکه‌کا گه‌له‌ک ساده بۆ فی جوژی د ئەده‌بی به‌هدیناندا به‌یته‌ ده‌ستنیشانکرن.

4.2. بابه‌تین ئەده‌بی خه‌یالا زانستی:

ب وه‌رار وپیشه‌که‌فتنا زانست وته‌کنولژیایی دیسان ل دویف خه‌یالا ئەده‌بی، زانستی ویا نفیسه‌ری، دبت بابه‌تین ئەده‌بی خه‌یالا زانستی به‌یته‌ گوه‌ورین وزیده‌بین. هه‌ر چه‌نده ژماره‌یه‌کا زۆرا بابه‌تان د فی بیافیدا هاتینه ئازراندين، به‌لی سنوردارکرنا فی ژانری ب تنی ب وان بابه‌تانغه‌ دبت ده‌جی خودا نه‌بت. هنده‌ک فان بابه‌تان ب بیست و سی بابه‌تان سنوردارکرن، وه‌کو بۆ نمونه: که‌سین بیانی دناف مه‌دا، میژوییا ئەلترناتف، جیهانا ئەلترناتف، فه‌گوه‌استنا پیشکی بۆ جه‌ وده‌مین جودا، یوتوبیا، شبانیین بیسنورین هه‌ستان، خه‌ونین نه‌مریی... هتد⁽²⁵⁾. ژ به‌ره‌ره‌هه‌ییا فان بابه‌تان و دیسان چونکو بابه‌تی رۆمانا مروقی به‌له‌چه‌ک خه‌ونین نه‌مریی ودرێژکرنا ژ ی، ده‌ی فه‌کۆلینیدا دی ل سه‌ر فی بابه‌تی راوه‌ستن. هه‌ولین مروقی بۆ دیتنا چاره‌یه‌کی بۆ چاره‌نفیسی وی یی نه‌خۆش و ترس ژ مرنی، پرسه‌کا به‌رده‌وامه وه‌ر ژ رۆژا په‌یدا بوونا وی ل سه‌ر رویی ئەردی ژ خه‌ونین وی یین مه‌زنن. ژبلی ئەفسانان وداستانان، وه‌کو داستانا گالگامشی، ب ریکین زانستی ژ ی به‌رده‌وام هه‌ولدايه ژییی خوده‌ دژیانیدا درێژ بکه‌ت، ئەوژی ب ریکین ته‌ندورسی وخویاراستنی یین نوی. ب فی چه‌ندی ژییی مروقی ب ره‌نگه‌کی دیار درێژ بوو، به‌لی دیسان ب تنی هه‌تا راده‌یه‌کی⁽²⁶⁾. ل گه‌ل فی چه‌ندی ژ ی زانستی هنده‌ک جارن هه‌ی بۆ مروقی دورستکریه‌کو تیورا خانه‌یین له‌شی هه‌بوو "به‌لی فه‌کۆلینین نوی نه‌وه‌ییا تیورا نه‌مرییا خانه‌یان پرۆفکر. ئەو خانه‌یین ل بیستانین خوارنا چیکری (مزارع التغذیه الصناعیه) چاندین نه‌ ب تنی دیارکر کو ئەف خانه‌ نه‌ نه‌مرن، به‌لکو ژیییه‌کی ده‌ستنیشانکری یین هه‌ین. ئەگه‌ر هه‌تا د به‌فرگراندا ژ ی به‌یته‌ هه‌لگرتن، ب تنی ژییی خوده‌ دژین. د ئەزموونه‌کیدا هنده‌ک خانه‌ دژییین جودا جودا دا د ئافا نایتروجینیدا د پلا (196) ی دا، بۆ ماوه‌یه‌کی درێژ پاراستن. ده‌می ده‌رئخستین وجاره‌کا دی به‌رده‌وامی دانه پارقه‌بوونا خود، به‌لی ب تنی بۆ ماوی ژییی خوده‌ یی ما⁽²⁷⁾. ئەف خه‌ون وه‌یفییین مروقی بۆ ژیییه‌کی درێژ د ئەده‌بی خه‌یالا زانستیدا هاتنه به‌رجه‌سته‌کرن. ئازراندا فی بابه‌تی د ئەده‌بی رۆژئافایا ب به‌ره‌می (جوناپان سويفت) ی "گه‌شتین جوليفر" ی (رحلات جوليفر) بوویه. ئەف به‌ره‌مه‌ ده‌رباره‌ی هنده‌ک که‌سین نه‌مرن کو ل مه‌مله‌که‌ته‌کا چیکری ب نافی (لوجناج) درژین⁽²⁸⁾. ل ده‌ستپیکي نفیسه‌رین رۆژئافای

4. ئە دەبیەتا ئە دەبی خەیاڵا زانستی

د فی جۆریدا ئە دەب و زانست پیکفە رۆلی دبینن، که واته: گۆمان تیدا نینه دی سیمایین فان هەردو بیافان ب خوه فه گرت. ل فئیری پرس ئە وه ئە دەبیەتا فی جۆری ئە دەبی چه وان بهرجهسته دبت؟

ئە دەبیەت ل دویف تیگه هی (رۆمان یا کوسون Roman Jakobson) ئە وه سیمانه بین کاره کی دکه نه کاره کی ئە دەبی. ديسان پسیورییه دبیا فی شعرییه تیدا، ئانکو فه گۆهازتنا ئە له منتین زمانی ژ ساخله تی (دال) ی بۆ (مه دلول) ه کی ژ ده رفه ی وی بۆ دۆخه کی (دال) ب خوه تیدا دبت (مه دلول)⁽⁴⁴⁾. ل نک یا کوسونی هنده ک ره گه زین هه یین کریارا په یوه ندیکرنا بیژه یی پیکدئین. په یام د ناقه را په یامهنئیری و په یاموه رگریدا دهیته ئە نجامدان، ديسان کۆنتیکسته ک یان لیقه گه ره ک، کو په یاموه رگریته گهت هه یه په یامی کاریه ر دکه ت. هه روه ها هنده ک کۆدین هه فیشک دناقه را په یاموه رگر و په یامهنئیریدا پیدفیه هه بن، دبت هه فیشکی، پشکی یان ته فای بت. ديسان په یامی پیدفی ب گریدانه کا سایکولۆژی د که ناله کی فیزیکی دناقه را په یاموه رگر و په یامهنئیریدا هه یه⁽⁴⁵⁾. ل فئیری هه ر ئیک ژ فان ره گه زان ئە ره که هه یه ب جه دئیت. ده می داکو کی ل په یامهنئیری دهیته کرن، ئە رکی هه لچوونی یان ده برپینی ب جه دئیت. به لی ده می په یاموه رگر ئارمانج بت و داکو کی لی بهیته کرن، ئە رکی تیگه هاندنی بهرجهسته دبت. هه روه سا ئە گه ر کۆنتیکست ئارمانج بت، ئە ره که کی دی دابین دبت، ئە وژی لیقه گه ره. ديسان ئە رکی ئاگه هدارکرنی ب ریکا ئامرازی په یوه ندییی ب جه دئیت. ئە رکی شروقه کرن و کارتیکنی یان میتا زمان ب جه دئیت، ده می داکو کی ل کۆدان دگوتاریدا دهیته کرن. ل داوییی، ئە رکی شعرییه تی دابین دبت ئە وژی ده می په یام ب خوه ئارمانج بت⁽⁴⁶⁾. دیاره ل نک یا کوسونی زانکویا یه ک ژ فان ئە رکان لادانا یی دی نینه "ده می ئە م ده ستنیشانا فان شه ش فۆرمین سه ره کی د زمانیدا بکه یین دبت په یامه ک نه هیته دیتن ب تنی یه ک ژ فان ئە رکان ئە نجامده ت. هه مه ره نگیا په یامان د وی جوداهیا هه ره مییا دناقه را فان ئە رکاندا یه، نه کو دپاوانه کرنا یه ک ژ واندا یه"⁽⁴⁷⁾. ئە گه ر ل گۆتارا ئە دەبی بنیرن، دی بینن "په یامه ک د خوه دا و بۆ خوه بخوه بکاردهیته"⁽⁴⁸⁾، ئانکو د فی گۆتاریدا داکو کی ل په یامی دهیته کرن، له وما ئە م دشین بیژن د فی جۆریدا شعرییه ت زاله.

(جان کوهن) بۆ رونکرنا ئە دەبییه تا هه ر دو هونه رین ئە دەبی، شعر و په خشانی شعرییه تی (الشعریه) بکاردهینت و ل نک وی شعرییه ت "گه ریانه ل سیمایین هه فیشک دناقه را هه می باهه تین هونه ری و سروشتی بین ئازاندنا شعری پایاداکن"⁽⁴⁹⁾، به لی ئە و داکو کییی ل سیمایین ئە دەبی دکه ت ئە و ژ ی بۆ شرفه کرنا شیوه یین شعرییه تا زمانی⁽⁵⁰⁾. زمانی نفیسی، شعر و په خشانه، ل فئیری ئارمانجا شعرییه تی فه کۆلینه ل بنیاتی باهه تی ئە وی هه ر تیگه کته کی دخانه یه کی ژ فان هه ردو خاناندا پۆلین دکه ت⁽⁵¹⁾. کوهن فی چه ندی

گه له ک لایه نین گریدای سۆزی و گیانی بین کو گه وه ری ئە دەبی پیکدئین، دانه لایه کی. ئە و بوجوونین ئە دەب ب تشته کی که فن و نه گرنگ د دیتن په یدابوون. ديسان ئە وین ده رفه تا هه بوونا ئە دەبی و شباینن وی به رامبه ر ده ره نجامی زانستی ل نوکه وداهاتی ب کیم دزانن. به لی ب راستی ناکو کی و دژایه تی د ناقه را ئە دەبی و زانستیدا نه د جهی خوه دا بوو. ئە و ئە دەبی ل سه رده می که فن خوه ل چیفانوکی و ته فسانی و خه یالا نه لوژیک، کو سیماییی وی سه رده می بوو، کریه خودان، خوه ل زانستی و ده ره نجامی وی کریه خودان و ب ده رفه ت زانییه بکه ته ناقه رپوکا به ره مه یین خوه، نه کو ئارمانج ب تنی زانست بوویه، به لکو هه رده م ئارمانج ئە دەب و وینه کرنا ژیا نا مروقی و ئیش و ئازارین وی بوویه و چاره کرنا ئاریشن وی ل دویف سه رده می تیدا دژیت⁽³⁷⁾. هه ر چه نده دبت ژ گه له ک ئالییان فه ئە دەب و زانست ژه ه فچو ادبان، به لی د بیا فی ئە دەبی خه یالا زانستیدا په یوه ندیییه کا ئافاکرنی و نویکرنی د ناقه را وندا هه یه. د خه یالا ئە ده بیدا ئافرانندی و تشتی و نویکری، که ره سه ته یه که بۆ ئازراندنا هه ر زانستی، هه روه ها داهینان و ئافراندا زانستی که ره سه ته یه بۆ ئازراندنا خه یالا زانستی. ئە دەب بوجوونان بۆ فه کۆلینی پیشکشی زانستی دکه ت. ديسان زانست که ره ستی خاف پیشکشی ئە دەبی دکه ت، هه روه ها زارافان ژ ی بۆ ره خنه گرتنی ل وی که ره سه ته یه په ییدا دکه ت.⁽³⁸⁾

کواته: د بیا فی ئە دەبی خه یالا زانستیدا په یوه ندیییه کا بوهو ژاندن د نا فیه کدا و ديسان ته و اوکرنا یه ک دو هه یه. یه ک گرتنا خه یالا ئە دەبی و زانستی به ره مه یینه ری فی جۆری ئە دەبییه. لادانا یه ک ژ هه ردو لایان، ده ره نجام ب تنی ده برپینه کا خو ری ئە دەب یان زانسته. یه ک گرتنا هه ردو لایان پیدفیاتیا مروقی هه فچه رخه یی کو ئیدی ئە دەبی وینین خه یالی بین نه به رناقل سه رنجا وی راناکیشن، بلکه ئە دەبی ده برپینی ژ پرسین سه رده می وی دکه ت، که واته: ئە دەبی خه یالا زانستی فه ریژا سه رده می خوه یه⁽³⁹⁾. ل فئیری دیار دبت، کو خه یاله د فی جۆریدا ئە دەبی و زانستی پیکفە گریدده ت. ل فئیری دهیته گۆتن: "ئە و ژانره کا ئە دەبییه، جهه کی بنه ره تی دته خه یالی"⁽⁴⁰⁾. گومان تیدا نینه خه یال ئالییه کی ژۆر گرنگه و یه ک ژ ره گه زین ئە دەبی یه، بیی وی دی له نگی که فته کار ی ئە دەبی و خه یال د ئە ده بیدا لایه نه کی فۆرمی فه دگرت، ئانکو د ئالییی فۆرمیدا بهرجهسته دبت ئە و ژ ی وینه یین هونه ریدا⁽⁴¹⁾. د فی جۆری ئە ده بیدا نفیسه ر ل دویف خه یالا خوه زانستی بکاردهینت⁽⁴²⁾، له وما ژ ی خه یال د فی جۆریدا نه خه یاله کا ژ رادی دهر و ئازاده، چونکو هه ر ژ ده ستپیکیی خوه ب راستییین فه دبیتن زانستی بین هه ی یان بین دبت بهیته دیتن فه گریدده ت و دکه ته بنه ما بۆ فه دیتنا لایه نی نه دیار دگه ردونی و ژیا نی و ده رونی مروقییدا.⁽⁴³⁾

کارین فه گپرانئ (السردیات) وکارین شعری (الشعریات). کو هه ردو، دو زانستین تابهت پیکدئینن. بابه تین فان زانستان ژئی ل دویف ئیک کریارا فه گپرانئ (السردیه) و شعریهت (الشعریه)⁽⁵⁸⁾. که واته: ئه ده بییهت فه کولینئ ل سیمایین ئه ده بی دکت. به لی ئه ده ب ژ دو هونه ران پیکدهیت، ئه و ژئی شعر وپه خشانن، له و ما بابه تی ئه ده بییه تی به رفره دبت، کو دو زانست نوینه رایه تیا وی دکن. زانستی ئیکئ (السردیات) ئه و ژئی فه کولینئ ل فه گپراننا تیکستین په خشانکی دکت. زانستی دوی (الشعریه) یه، کو فه کولینئ ل شعریهت تیکستین شعری دکت. د هه مان دمدا ئه هه دو زانسته دبت پاشفه بزقرنه زارافی ئه ده بییه تی دا سیمایین گشتی ئه وین ئه ده بی دکن ئه ده ب نه خاسمه سه ردیه تیا په خشانئ و شعریه تیا شعری د چنه د خالاندا ئه وین خزمه تیا ئه ده بییه تی ب گشتی دکن، نه کو ب تنئ په خشان یان شعر، دگه هه هه⁽⁵⁹⁾. که واته: ئه ده بییهت به رفره هتره، بو فه کولینئ د ئه ده بییه تیا هه تیکسته کئیدا دبت مفا ژ هه دو زانستان بهیته دبت نه خاسمه د سه رده می لادانا سنوران دناڤه را ژانرین ئه ده بی و تیکه لبوونا سیمایین فه گپران و شعری. د فی فه کولینئدا ئه م دی هه ولدن مفا ی ژ هه دو زانستان ببینن.

5. مروڤی به له چه که وه کو ئه ده بی خه یالا زانستی

1.5.1. زاراف:

روماننفیسی د پیشگوتنا رو مانا خوه مروڤی به له چه کدا⁽⁶⁰⁾ زارافی "رو مانا زانستی" بو بکار دئینت. به لی هه وه کی ل ده ستییکئ دیار بووی جوداه ی هه په دناڤه را زارافین ئه ده ب یان رو مانا خه یالا زانستی و ئه ده ب یان رو مانا یان چیروکا زانستی. ل دویف پیناسا زاراف یان جوړی داوییی، ئه هه جوړه یاسا ورویدانین زانستی یین نه گوړ وچ دانوستاندن ل سه ر نه ی دکه ته بابه تی خوه کو د چارچوڤی چیروکا سه رنجراکئشدا پیشکئشده ت. ئه هه چنده ل گه ل نارمانچ وناڤه روکا مروڤی به له چه که ناگوئجت، چونکو دفی رو مانئدا خه یالا زانستی پتر ژ راستییین زانستی رولی دبینت هه روه کو دی ژ شروڤه کرنا رو مانئ دیاربت. دیاره هه روه وه ره خنه گرین ئه ره ب تیکه لبیه که دناڤه را هه دو زارافاندا هه په و ژیک نه هاتینه جودا کرن. ژ فی چه ندی دیار دبت کو ئه ده بی یان رو مانا خه یالا زانستی وه کو زاراف باشتره بو فی رو مانئ.

2.5. ناڤونیشان: مروڤی به له چه که

ئه هه رو مانه ژبلی هندئ ئه م هه ولده دن دیار بکه ن کو دکه فت دخانا ئه ده بی خه یالا زانستیدا، ب شیوازی رو مانا نوی هاتیه نفیسه ن، له و ما ژئی نفیسه ری وه کو شیوازه کی زانستی ونوی پیشگوتنه ک ل ده ستییکا رو مانئ نفیسیه و تیدا هنده ک زارافان بو خوانده فانی روندکه ت و دیسان کللیکان دده ته ده ستی. یه ک ژوان زارافان "به له چه که" بی کو ناڤونیشانئ رو مانئ پیکدئینت. وه کو دهیته زانین

ب ریکا به راورد کرنئ دناڤه را فان هه ردو لایاندا، شعر وپه خشان ئه نجام دده ت. چونکو په خشان زمانئ به ره له لافه، ل قئری باسی پیڤه ری دهیته کرن و (قصیده) لادانه ژ وی پیڤه ری. ب دبتنا کو هنی لادانئ هه مان پیناسا ریالیزما شیوازه ریبه هه په. شیوازه هه ر تشتی نه به ره له لافه وئاسایی ول گه ل پیڤه ری گشتی وکه هی نه یه ک بن. به لی شیوازی هه ر وه کو د ئه ده بیدا بکار دهیته به ایه کی جوانکاریی هه په. به راورد ل گه ل پیڤه ری ئه و لادانه، ئانکو هه له یه، به لی هه له یه کا ب مه به سته. ل قئری زمانئ شعری رویدانه کا شیوازه ریبه، ئانکو هوزانقان ب زمانئ ئاسایی یی خه لکی نا ناخفت، به لکو زمانئ وی نه گونجای یه وئه ف نه گونجانه په شیوازی بوو دورست دکت. که واته: شعریهت زانستی شیوازی شعریه⁽⁵²⁾

کوهن پلا سفرئ د شیوازیدا ب ریکا لادانا زمانئ ده ستینشان دکت. پلا سفرئ ئه وه یا کو سیمایین لادانئ تیدا نه هیته دبتن، به لی دراستیدا ئه هه پله نینه، چونکو هه تا زمانئ زانایان ئه وئ ل نک کو هینی نوینه رایه تیا فی پلئ دکت، دبت سیمایین لادانئ ب کئیمترین راده تیدا بهیته دبت⁽⁵³⁾. کوهن شیوازی ب هیله کا راسته قینه ده ستینشان دکت، ئالییه کی فی هیلی پاخشاننا بی لادانه و ئالییی دی شعره ئه و پلا لادانئ تیدا دگه هته بلندترین پله. (قصیده) دکه فته ئالییی شعری، به لی بی گومان زمانئ زانایان دکه فته ئالییی دی وپلا لادانئ تیدا نه سفره به لکو نیزیکی سفرئ دبت⁽⁵⁴⁾. دیاره بو دستینشان کرنا سیمایین ئه ده بییه تی زارافین جودا هاتینه بکاره اتن.

دفی بیافیدا ره خنه گرئ هه رهنسی (رولان بارت) زارافی ره وانپئری بکار دئینت و دبئرت دا "خوه ژ گرئدانا شعریه تی ب تنئ ب شعری فه دوور بکه م، هه روه ها دا وی راستییی په سه ند بکه م کو ئه و لابه نین ئه م داکو کییی لی دکن ساخه ل و سیمایین زمانینه وه موو جوړین ئه ده بی چ په خشان چ شعر تیدا ده فپشکن"⁽⁵⁵⁾. به لی ب گشتی ره خنه یا ئه ده بی یا بونیا دگه ری پتر موژیلی بکارئینانا زارافی شعریه تی (La poéticité) ژ ئه ده بییه تی نه ب تنئ ژ به ر تابه تیکرنا وی ب فه کولینا زمانئ شعری، به لکو ئه هه زارافه وه کو زانسته کی گشتی دهیته بکائینان بو فه کولینا هه می جوړین تیکستین ئه ده بی⁽⁵⁶⁾. ل گه ل فی چه ندی هه می، هه ر دو زاراف شعریهت وئه ده بییه ت هه مان رمان دگه هینن. ئه و که سی ئه ده بییه تی ژئی بکار دئینت مه به سته وی ئه وه جهی راسته قینه یین تیکستین ئه ده بی⁽⁵⁷⁾.

دبت زارافی "کریارا فه گپرانئ (السردیه) یی (سعید یقطن) داکو کییی لی دکت، گرنگیا خوه بو فی فه کولینئ هه بت، چونکو ئه هه فه کولینه ده رباره ی ئه ده بی خه یالا زانستی یه، نه خاسمه ئه م ل سه ر رو مانئ دراوه ستن. یقطن دفی بیافیدا پیشنیارا زارافی پوییکا (البویطیقا) کو نوینه رایه تیا پسپورییا گشتی یان زانستی ته فاف ئه وئ بابه تی وی ئه ده بییه ت. ئه ده بییه ت دو بیافان ب خوه فه دگرت: ئه وژی:

بنه مایه ک زانستی بۆ رۆمانی دانت و خوانده فانی قایل بکته. بنه مایه راسته قینه بی زانستی، ساخله تین گیانه وه ری هور تار دیگراد (Tardigrade) ی نه.

ئه ف گیانه وه ری هور میروسکوپی دبت ل هر جهه کی ل جیهانی ههبت د ئافیدا و ل چیا و ل هر جهه کی بت ودشیت د بارودوخه کی گه له ک خرابدا بژیت. شیان هه به بهرگبری دژی پلین بلندین گهرمی ودديسان یین گه له ک نزم ژی بکته. دشیت دۆخی هسکبوونی دهریاز بکته، ده می پتریا ریژا ئافا له شی خوه ژدهستبدهت و جاره کا دی ب په یادکرنا بارودوخین ئاسای بۆ وی بغه گهرته ژیانی⁽⁶⁶⁾. ب ریکا فه کولینی دکتور سه لیم دگه هیهته چیکرنا هورمونه کی کو ب ریکا وی خانه یین له شی ژهنگی نه بن. دکتور سه لیم دبژت: "د پینج سالان دا، من شیا میکانیزما چیکرنا ئه نتی-ئوکسیدانتان بزنام و هورمون یان ئه نزایمی ژی بهرپرس ل ئه زمونگه هی جودا بکه م، ئانکو من ئه و هورمونه دیت بی ناهیلت خانه ژهنگی بین"⁽⁶⁷⁾. دکتور فی چهندی راناوه ستیت کو ب تنی مرؤف بشیت بمینت گهنج، به لکو د قوناغا دویدا وی "میکانزما خوه هسککرنی یان هسکبوونی ل تار دیگرادان زانی و کانی بۆچی DNA ب هسکبوونی یان قه رسین خراب نابت و مرؤف ب کیمترین شله هی دشیت نه هوشیار بمینت"⁽⁶⁸⁾. ل فیری خه یال ده ستیدکته، کو ئه ف میکانزما ژ تار دیگرادان بهیته فه گوهارتن کو ب ریکا وی مرؤفی ژی ل دمی بقیته هه مان ساخله ت هه بن و ئه فه به مایه خه یالا زانستی د فی رۆمانیدا، له وما ژی ل سه ری ئادارا (1989) ی راپورته کی دنفیست و دبژت: "من شیا میکانزما خوه هسککرنی بزنام و ئیدی مرؤف دی شیت خوه بۆ ده ه، بیست، سه د سالان بیخته سباتی و پاشی رابت، هوسا ل شوونا سه د سالان لسه ریک بژیت و بمرت، دی شیت پارچه پارچه ل هه زاران سالان بژیت"⁽⁶⁹⁾. رۆمانقیس دیاردا هسککرنی بۆ پاراستنا خوارنی، ئانکو رووه ک، که سکا تیبی و فیقی بۆ ماوه به کی دیرژتر، فه گوهارتیه مرؤفی. به لی ئه ف چه نده ل سه ر بنه مایه کی زانستی و لوژیکی کو ساخله تین تار دیگرادان، له وما ژی دبت خه یالا رۆمانقیسی و یا زانستی پیشبینیا هندی بکته کو رۆژه کی ئه ف سیمایه بهینه فه گوهارتن بۆ مه رۆفی.

به لی دیاره یا دکتور سه لیم گه هشتیبی ب دلی (صدام) ی نه بوو، ئه وژی چونکو کریارا هسککرنی ئالیی خوه بی نیگه تیف ژی هه به. ئه وژی که تنه به روژدانا یین دی کو که سی د سوباتیدا هشیار بکته. هه ر وه کو ل سه ر ئه زمانی (صدام) ی د رۆمانیدا دهیت: "ته دقیت سه ددام حسین ب هه می ئه رک و شیان و هیفی و ئارمانجین خوه فه بنفت و شولی ب هیفیا هنده ک دیفه بهیلت و له شی خوه بیخته به ر وژدان و بهختی خه لکی؟! "⁽⁷⁰⁾. ژ که ربا (صدام) بریاری ددهت ئه زمونوی ل سه ر دکتور سه لیمی پراکتیز بکته، له وما ل سالان (1989) ی سه لیمی د بنیقه کیه دنیخنه د سوباتیدا ب ریکا

یه ک ژ ریکن پاراستنا هنده ک فیقی و که سکا تیبیان بۆ ده مه کی دیرژ هسککرنه. ل فیری به له چه ک وه کو وانا فه رهنگی کو نفیسه ری ب خوه ئاژه پیکره هسککرن کوزین گوندوریه، ئانکو کوزین گوندوری یین هسککری دبژنی به له چه ک⁽⁶¹⁾. به لی مه به ست ژ راما نا وی یا هزی "دیرژکرنا ژیی گوندوری یه بۆ وه رزه کی دی"⁽⁶²⁾. نفیسه ری گه له ک ب شاره زایانه ئه ف په یفه هه لیزارتی یه وه ر وه کو ئه و ب خوه دبژت: "په یفه کا کلله"⁽⁶³⁾ کو راما نا وی یا هزی کریه بنه ما ومه به ستا رۆمانا خوه. ديسان خه یالا زانستی ژی په یادکره، ئه و ژی وه کو گوندوری به له چه ک مرؤفی به له چه ک ژی هه بن. رۆمانقیس دیاردهت ئه ف په یفه و راما نا وی گریدی چه مکی دیرژکرنا وده ریا زکرنا ده می یه ژ خه له که کی بۆ یه کا دی. هه روه ها راما نا کا دی یا کو رۆمانقیس دا کو کببی لی دکه ت و دبت به مایه ئافا کرنا رۆمانا وی کو مرؤف به له چه کی یان گوندوری بۆ خوه دورست دکه ت، ئانکو مفایی دیرژکرنا ژیی گوندوری بۆ مرؤفی یه نه بۆ گوندوری ب خوه یه⁽⁶⁴⁾. نفیسه ر شاره زایانه به له چه کی واما نا وی یا هزی ب بنه مایه زانستی بی رۆمانا خوه فه گریدهت. بنه مایه زانستی سیمایین تار دیگرادانه، کو دشین د زه حمه تترین بارودوخاندا به رده وامین. د سارترین یان گهرمترین باردا کو دگه هته بلا هسککرنی دکه فن سوباتی وده می باری ئاسای بۆ وان په یدا دبت فه جاره ک دی دغه گهرنه ژیانی. وه کو خه یالا زانستی نفیسه ر رۆمانیدا پیشبینیا هندی دکه ت، ئه فه ل سه ر مرؤفان پراکتیزبیت. گریدان دنا فبه را به له چه کی وفی بنه مایه زانستی ئه وه، ژلی سیمایین هسککرنی نفیسه ری دقیت دبژت ئه نجای سوباتا مرؤفی مفا نه بۆ مرؤقیه به لکو بۆ یین دی یه.

3.5. ناهه رۆکا مرؤفی به له چه ک دنا فبه را زانست وئه ده بیدا:

د فی رۆمانیدا ب رهنگه کی شاره زایانه ئه ده ب و زانست، که توار و زانست، که توار و خه یال، سیاسهت و زانست و سیاسهت و خه یال هاتینه تیکه لکرن. ب گشتی ئه ده ب و زانست وه کو دو هیلین هه فته ریب و به رده وام یه ک دو دبرن و فیکدکه فن. دو که سین سه ره کی یان قاره مان هه نه، هه ر یه ک ژوان پتر نوینه رایه تیبیا یه ک ژ فان ئالیان دکه ت.

1.3.5. ئالیی زانستی: که سایه تیبیا نوینه رایه تیبیا فی ئالی دکه ت، دکتور سه لیم مه. ل سالان (1984) ی سه لیم باوه رناما دکتورایی ژ وه لاتی ئه لمانیا ب پسپورییا بایو کیمستری ب ده ست خوه فه دئینت و دغه گهرته ئیراقی. دکتور سه لیم و چوارین دی ژ ئالیی سه رۆکی ئیراقی (صدام) ی فه دهینه هه لیزارتن بۆ پرۆژه به کی بایولوژی. داخوازی ژ وان دکه ت فه کولینی بکه ن و بباوه را وی "د ده می ده ه سالان دا دی ده رمانی نه مریی چی که ن"⁽⁶⁵⁾. (صدام) وه کو دکتاتور ل نه مریی دگهرت. گه شتا دکتور سه لیمی وه فالین وی یین زانا ل کومه لگه هه کی ل بنی چیایی چه مرین ده ستیدکته. رۆمانقیسی کو ئه و ب خوه ژی وه کو نوژدار یه ک ژ نوینه رین زانستییه، شیا به

هشککرنی. ل سالا (2003) ژی ژ نه نجامی شهری سه لیم د بنیقیقیغه د گه رکا ئافیدا هشیاردبیت. دیاره ژ نه نجامی شهری نه زمونگه ه یا چۆلبووی، هر وه کو د رۆمانیدا دهیت "دیاره ل شهری، نه زمونگه ها مه هاتییه ویرانکرن و چۆلکرن و ئافا بارانی و دلۆپ ل بنی بنیقیقی هند کۆم بیوون، نه ز ژ سباتی راکرم..."⁽⁷¹⁾. پشتی فی رویدانی و پشتی چهندين سالیّن سوباتی دکتور دغه گه ریته باژیری خوه و نه زمونوی جاره کا دی دووباره دکته. به لی فی جاری که سه ک دی دبیت به له چه ک، نه وژی شه نگه، نه و کچا ژ سه رده می خوه بیزار بووی و دقیت ژییی خوه بۆ دمه مک دی پاشدیخت.

دکتور رادبیت ب کۆمکرنا که قزی و گه رها که قران دا تاردیگرا دان ژئی بگرت و هۆرمۆنی هشککرنی ژئی چیکته، هر وه کو د رۆمانیدا دهیت: "دکتوری که قزه کا باش کۆمکر، ما تاردیگرا دان ژئی بقا قیترت. نه قه ژئی گه له ک زه حمه ت نه بوو، که قز دقه ماند و دادقوتا، ب قه ماندنی، هه می تاردیگرا دان خوه بۆ هشککرنی به ره ه ذکر، ئو ب دادقوتانی. دوه شان هه ردی..."⁽⁷²⁾. هر وه کو دهیت زانین نه زمون و جه رپانندن بی نه زمونگه ه نا هینه نه نجامدان، له وما شه نگی و دکتوری برپا را دا نه زمونگه ها کۆلیژی ل کۆمه لگه ها زانکوی بکاربینن. نه زمون ه هشککرن شه نگی سه ره که فتیانه دهیت نه نجامدان و شه نگی بۆ ماوی پازده سالان، هر ژ سالا (2015) ژی هه تا (2030) ژی دمینت د سوباتا هشککرنیدا د ناوسکه کا بلندا یه ک ژ چیا یانقه. هر وکو شه نگی دبیت: "نه قرو 8 تاباخیه سالا 2015، من جهی خوه ل ناوسکی لارو رانیخت..."⁽⁷³⁾. ب فی چه ندی نه زمونا هشککرن مروّقان بۆ جارا دوی دهیت نه نجامدان، هر وه کو ل سه ر نه زمانی دکتوری دهیت: "نه قه ئیکه مین پینگا قه ل واری نه مرییا له شی، تو دووه مین مروّقی بهیت ه هشککرن و نه ز ئیکه مین زانامه نه فی کاری بکه"⁽⁷⁴⁾. شه نگی پشتی پازده سالان ژ ئالیی شینوارناسه کیفه ب نافی دلواهر دهیت دیتن، کو که سه ک وی ئاگه ه دار دکته ب هه بوونا تهرمه کی هسک ل ناوسکه کی ل زناری سۆر. ب دیتنا شه نگی خویا دبیت کو هنده ک سیمایی ژئی ل نک هه نه وه کو هه ناسی و لیدانا دلی، له وما گه له ک تیمین زانستی و نه کادیمی پیقه مه نده هوش دبن. ژ نه نجامی کۆنفرانسه کی زانستی و پیشکیشکرن توری جوداجودا، هه تا زانایه کی تاردیگرا دان دگه هیته وی باوه ریی کو دبیت ره وشا شه نگی وه کو یا تاردیگرا دان یا هشککرنی بیت، له وما برپاری دده ت ب نووترین زانست و ته کنۆلۆژیایی و هیدی هیدی وه کو تاردیگرا دان له شی شه نگی ئافیده ن هه تا ژ خه و سوباتی هشیاردبیت .

2.3.5. ئالیی نه ده بی: هر چه نده که سایه تی د رۆمانا خه یالا زانستیدا جودایه ژ یا ئاسایی. که سایه تی د یا ئیکیدا "نه نه وه یا کارین ساده و ئاسایی دکته، به لکو نه وه یا د بیاقه کی زانستی بی دستنیشانکریا کاردکته. شاره زایی و پسپوری د هه می ئالی و نه نییین وی بیاقیدا هه بن"⁽⁷⁵⁾. نه قه چه نده د رۆمانیدا ژ که سایه تییا

دکتور سه لیمی دیار دبیت. سه لیم هه لگری باوه رناما دکتوریی یه د بیاقی بایۆکمستریدا ژ وه ئاتی نه لمانیا. دکتور سه لیم نوینه رایه تییا ئالیی زانستی بی ناهه رپۆکا رۆمانی دکته. هر وه کو ل پیشتر نامازه بی هاتییه دان ناهه رپۆکا رۆمانا مروّقی به له چه ک دو هیلین هه تا راده کی هه قته رب و دیسان ل گه له ک جهان دگه هه یه ک و یا زانستی پلۆتا سه ره کی یا رۆمانی و یا ئالیی نه ده بی پیکنینت. به لی ب دیتنا من ئالیی نه ده بی بی رۆمانی نه وی چیرۆکا شه نگی یا هه ست و سۆز جهی خوه تیدا دبینن، نوینه رایه تییا وی دکته نه وه بابته تی به رفره ه و ناهه رپۆکا زانستی هه مبیژدکته، هر وه کو دی رۆن بت. دیاره شه نگی ژ وی جیهانا تیدا دژیت ب هه می ئالیی خوه قه سیاسی، ئایینی، جفاکی و ئابوری بیزار بوویه و جیهان ل بهر بوویه دارستان، له وما به رده وام ل دهرگه هه کی ره فی دگه رت هر وه کو نه و ب خوه دبیت: "نه ز ژ نا هه فی ته رزی بوونه وه ران کیفه بره قه؟ مروّقی کیفه بره قه؟ کیفه بره قه؟ کیفه بره قه؟ کیفه بره قه؟"⁽⁷⁶⁾

که واته: نه قه رپۆکا رۆمانی نه ب تنی زانسته و پیخه مه ت پیشبینی زانستی هاتییه نفیسین، به لکو ئالییه کی دی بی پری هزر، بیره واره، هه ست و سۆز و ئاریشین مروّقین سه رده م نه خاسمه ژئی، و ب دیتنا من نه قه یه ئالیی نه ده بی. ژ ئانجامی هزرکرن شه نگی د ریکه کیدا ژ وی جیهانی ب ره فت، هه می نه زمونین مروّقایه تییبی د فی بیاقیدا د میشکی خوه دا ریزکرن. هر ژ داستانا گالگامیشی بگره و چیرۆکا نفستنا لاوین نه فسوسی و هه تا هیز و شیانین پیغه مبه ران. ل داوییی وه کو که سه کا سه رده می ته کنۆلۆژیایی ریکا گۆگلی دگرت بهر و ژ نه نجامی وی چه ندی شاره زایی دهرباره ی تاردیگرا دان و سیمایی فی گیانه وه ری یین جهی سه رسۆرمانی په یادکته. نه قه چه نده هیقییه کی بۆ دورست دکته. ژ نه نجامی کاریگه ربوونا شه نگی ب فی بوونه وه ری هه رده م دبت جهی باس و خه به رین وی. جاره کی فی چه ندی ل گه له قاله که خوه باس دکته، هه قالا وی باسی مامه ک بابی خوه دکته، کو زانایه کی سه رده می (صدام) ی بوو و خودان پرۆژه یه کی بایۆلۆژی بوو ل سالیّن نوتان. بۆ ماوه یه کی دریز به رزه بوو، به لی ده می قه گه ریای هیشتا وه کی خوه بوو، ئانکو پیر نه بوویه. ل قیری نه ده ب و زانست دگه هه یه ک ده می حه زا زانینی شه نگی پالده ت وی زانایی بیبیت دا پرسیارا تاردیگرا دان ژئی بکه ت. ب فی چه ندی چیرۆکا شه نگی ل گه ل دکتور سه لیمی ده ستییدکته. ل قیری شه نگی چیرۆکا دکتوری ل دور تاردیگرا دان ل گه ل (صدام) ی دزانت .

بۆ شه نگی دیاردبت کۆ نه زمون ه هشککرنی یا ل سه ر دکتوری ب خوه هاتییه جه رپانندن، له وما ب هه می شیانین خوه هه ولده ت وی قابلیکه ت نه زمونین ل سه ر وی دووباره بکه ت دا ژ بیزارییا وی ژ جیهانا تیدا دژیت قورپال بکه ت. هر وه کو دبیت: "مامی دکتور ئاریشه نه وه نه ز هند ژ ره وشا خوه و دنیا یی بیزارم، من دقیت ب زووترین

وخت ژێ دەریکەم. فیجا وختی دەلیقەیک هەبت ئەز بژیمە قە ما دئی بۆچی خوە کوژم و بمە ئاخ! ئەقە دەلیقەیکە ئەز وختی خوە بگوھۆرم، ئەقی راستییی ژبیر نەکە. من بریار دابوو، ل گاقەکا بیھیفیبوونی خوە بکوژم، من هیچ شۆل ل ئەقی دنیايي نینە" (77).

ھەر چەوان بت شەنگی شیبیا دکتوری قایلکەت. فەلسەفا ل پشت ھەولدانین شەنگی بۆ بریاردانی ل سەر نە رازیبوونا خوە ل سەر جیھانا تیدا دژیت، ئەو دەقی مرۆڤ ب چ رەنگان بی دەنگ نە بت و دقیا بەردەوام ل چارەیان بگەرت و نە رازیبوونا خوە ب ھەر رەنگەک ھەبت خویا بکەت، وەکو د رۆمانیدا دەیت: "ئەز پشتراستم! ھەرکەسی بقیٹ ژ ئەقی دنیايي برەفت، پیدقییە زانا بت و گاقان بەرەڤ ئیک ژ دووان بەژۆت، یان بەرەڤ ئەتومییینی بچت و بەلا ئاگەمی ژ خوە قەکەت یان پینگاقان بەرەڤ لیگەرانەکی بەھافیزت و قەت رانەوہستت. (78)"

کەواتە: بریارا شەنگی یا ھشککرنی و راوەستاندن ژیبی خوە بۆ دەمەکی دی ژ ئەنجامی نە رازیبوونا وی بوو و رەخنەگرتن ل گەلەک کریارین ھۆقانە و کیمبوونا ئاستی مروڤاھیتی، ھەر وەکو دەمی دکتور پرسیاری ژێ دکەت کو لیقە نابت، دبیزت: "ھەمی مالا تە! بۆچی لیقە بیم؟! بۆ نە زانیی، بۆ ھۆقانیی، بۆ دۆستینییا سەربران، بۆ ستەمی، بۆچی؟ ئەز نە یا فی زەمانیمە،..." (79). ب فی چەندی شەنگی دکەفت ددۆخی ھشکبوونیدا ھەر ژ 8 تەباخا سالا (2015) ی ھەتا (2030) ی. پشتی دقەگەرت باری ئاسایی بۆ دیار دبت کو ئەو تشتین ژ بەر رەقی ھەر دەردەوامن و مرۆڤ ھەر ئەو دوپندە یە. تشتی پتر پشکەفتی تەکنولۆژی بوو، بەلی ئەوژی ھیشتا بۆ خرابییی پتر ژ باشیی بکار دەیت. ژیان و مرۆڤ ھەر ئەون و ب ھەمان شێوہ بەردەوامن. بیر و باوہرین شەنگی ژێ ھەر ئەون، فەلسەفا وی ل دور مرنی، ژیان و شویکرنی ھەر ئەو، لەوما ھەر چەندە شویکرنی ژێ دجەربینت، بەلی بیزاری جارەکا دەستپیدکەت. دیسان بریاری ددەت ئەزموونا ھشککرنی دوبارە بکەت، بەلی فی جاری نە چار دبت ئەو ب خوە ئەزموونی ئەنجامدەت، ژبەرکو دکتور سەلیم یی بەرزە یە و کەس چ ژێ نزانن. ئەڤ چەندە ژێ "ب ھیفیا پشتی زەمانەکی دی ھندەک من ببینن و ئەو زەمانە خوە شتر بت ژ زەمانین بۆرین. (80)"

بۆ سالی، جھی ری و خانیان گرت و جارەکا دی، ئەرد قەگەر سەردەمی شینکاتیی (81). دفی دەمیدا شەنگی ژ ئەنجامی پیقەلەرزەکی گریل دبت د گەلیەکید و ژ ئەنجامی بارانی جارەکا دی دقەگەرت ژیان، بەلی دیارە گەریانا وی بۆ سەردەمەکی باشتر خەون و خەیا، سەردەمی تیدا ھشیار دبت نە بت تنی وەک یی بەری خرابییا مروڤان بەردەوام بوویە، بەلکو جیھان ھەمی ویرانکریە و خوە ژێ فەنا کرینە. ل گەل ھەمی نە رازیبوونا شەنگی ژ مروڤان، نەمانا وان ل سەر رویی ئەردی شەنگی دبزدنیت، لەوما ب ھەمی شیانین خوە ل ھەمی کۆنج و قولچکان ل مروڤین ساخ دگەرت، بەلی ناگەت چ ئەنجامان. شەنگی ژ نوی پرسیاری ژ خوە دکەت، بووچی ب زەمانی خوە رازی نەبوو؟ ژ فی پشچاقکرنی دیار دبت کو نافەڤۆک و ئالییی زانستی ھەتا رادە یەکی د خزمەتا ئالییی ئەدەبیدا یە.

4.5 بئەما وشیوازی رۆمانا مروڤی بەلەچەک دناقبەرا زانست و ئەدەبیدا:

ھندەک ئەگەر ھەبوون نفیسەرین حەز ژ فی جۆری ئەدەبی دکن ھاندان بۆ نەھیلانا دابرانا ئەدەبی خەیا ل زانستی ئەوا ژ ئەنجامی نامویا فی جۆری نوی پەیدا بووی ل گەل شەڤۆلا ئەدەبی یا گشتی. نفیسەرین فی جۆری ھەولدان بۆ پەیدا کرنا پە یوہندیکرنی دناقبەرا واند، ئەو ژ ب ریکا نفیسینا ئەدەبی خەیا ل زانستی ب نویتیرین شیوازین بەرەلآڤ ل نیفا دوی ژ چەرخ بیستی، وەکو: سریالی رۆمانا نوی (82). دیارە (فاضل عمر) شیواز و فۆرمی نوی دەستپیکریە. بدیتنا مە مروڤی بەلەچەک دکەفتە د خانا رۆمانا نوی دا .

درومانیدا ھندەک سیما یین میتافکشنی دەینە دیتن. ئەوژی ئەوہ دەمی کەسایەتییا نفیسەری ب رەنگەکی رون د تیکستیدا خویا دبت (83). عمر وەکو چیرۆکنفیس خوە دناق دەقیدا خویا دکەت و دبیزت: "دەستور ھە یە وەکو چیرۆکنفیس گۆتەکی بیژم و خوە بکەمە دناق چیرۆکید!؟" (84).

ھەر وھا رۆماننفیس ل پەراویزان ل گەل خواندەقانی دەپینقت: دەھمان دەمدا ئەڤ چەندە دچت د خانا شیوازی نفیسینا زانستی ژێ دا. رۆماننفیسی ھەر ژ دەستپیکا رۆمانی پەراویز وەکو شیوازەکی زانستی بکارئینایە. ئەو ژێ وەکو ریکەک بۆ شروڤەکرن و رونکرنا ھندەک ناڤ و زاراڤان بۆ خواندەقانا. پەراویز ھوریا زانستی دپاریزت و ھەسا دیار دبت ھەر وەکو پەرتوک نە رۆمان، بەلکو قەکۆلینەکا زانستی، چونکو بۆ گەلەک جارن پەراویز بکارھاتینە، 26 بەرپەران پەراویز ب خوەڤ گرتینە و گەلەک ژ وان پتر ژ یەکی ب خوەڤ دگرن. ھەر وھا شیوازەکی دی یی زانستی درۆمانا مروڤی بەلەچەک دا، پشگۆتەنەک ل دەستپیکا رۆمانی ھاتییە و دکەتە "دەرگەھەک بۆ باشتر تیگەھشتنا ئەقی دەقی ئەدەبی" (85). رۆماننفیس دو زاراڤان د فی پشگۆتتندا روندکەت، ئەو ژێ: بەلەچەک و رۆمانا زانستی.

فه‌کلینی، مروقی به‌له‌چه‌ک ژی کورته. هه‌ر چه‌نده رومانای نوی گه‌له‌ک پیغه‌رین ئاسایی بیین رومانای هاتینه گوه‌رپین و دریتی ژی دبت ئیک ژ وان بت. به‌لی ب دیتنا من ل نک (فاضل عمر) ی زمانی وی ژی دبت هه‌گه‌ره‌ک بۆ کورتیا رومانین وی، هه‌ر وه‌کو دی ژ شروقه‌کرنی دیار بت.

جوداهی د ناقبه‌را زمانی زانستی و ئه‌ده‌بیدا دهن‌دیدا به‌کو د زانستیدا زاراقین زانستی دزالن، به‌لی د ئه‌ده‌بیدا زمان هه‌لگری سوزی یه. د گه‌ل قی ژی د ئه‌ده‌بی خه‌یالا زانستیدا ئه‌ده‌بیدا دناقبه‌را وانا کیم دبت، چونکو ئه‌ده‌بیدا زانست و ئه‌ده‌بی کۆم دکته. دیاره ئه‌ده‌بیدا چه‌نده دهنده‌ک جهاندا د رومانای مروقی به‌له‌چه‌ک ژیدا ب جه‌هاتیه، به‌لی دیسان زمانی چپ و نه‌راسته‌وخو بیافه‌کی به‌رهره‌ه وه‌رگریه. ئه‌گه‌ر ل ده‌ستپیککی ژ ناڤ و نیشانی رومانای ده‌ستپیکه‌ن. مروقی به‌له‌چه‌ک وه‌کو ناڤ بۆ رومانای بکارئینا. هه‌ر وه‌کو ئه‌ده‌بیدا به‌یغه‌کا کلیله و هه‌تا راده‌کی دپیشگوتنیدا هه‌لده‌ت هاریکاریا خوانده‌فانی بکه‌ن دا ل ده‌می خواندنا رومانای مه‌ره‌م ومه‌به‌ست و فه‌لسه‌فا د پشت بکارئینانا زانستیرا بزانت و تیبگه‌هت. ئه‌ده‌بیدا په‌یغه‌فان مه‌به‌ست و فه‌لسه‌فا د پشت تیکستی را رون دکته. (عمر) ی دشیا په‌یغه‌کا دی یا زانستی کو ده‌رپینی ژ ئانرا خوه وه‌کو خه‌یالا زانستی بکه‌ت یان په‌یغه‌کا مروقگه‌ر هه‌ر وه‌کو شه‌نگی خوه پی ناڤ دکته⁽⁹⁴⁾. تاردیگراد و سیمایی وی بنه‌مای زانستی یی رومانای بییه. یان دشیا هه‌ر په‌یغه‌کا دی وه‌کو سوپات، ژی راهه‌ستاندن یان هه‌شکران، به‌لی روماننقیسی په‌یغه‌کا به‌له‌چه‌ک بکارئینا، چونکو ب راستی کلیله بۆ تیبگه‌هشتنا مه‌ره‌ما وی ژ قی رومانای.

به‌له‌چه‌ک ناڤی کوزین گوندوری بیین هه‌شکرینه بۆ زانستانی، ئانکو ده‌ریازکرنا ده‌مییه ژ خه‌له‌که‌کی بۆ یه‌کا دی⁽⁹⁵⁾. ئه‌ده‌بیدا هه‌شکران کو یه‌ک ژ سیمایی تاردیگرادانه ده‌می دشین د پله‌یاکا گه‌رم یا به‌رزدا بژیت کو له‌شی وان کیمترین پلا ناڤی هه‌ی دکه‌فته سوپاتی. ده‌می دوخی ئاسایی په‌یدا دبت جاره‌کا دی ب شیوه‌یه‌کی ئاسایی ده‌گه‌رته ژیان. ئه‌ده‌بیدا یه‌ک ژ ئه‌گه‌ران یه‌ک کو به‌له‌چه‌ک بکارئینای به‌لی خالا گه‌نگه‌ر ئه‌وه ده‌می کوزین گوندوری ده‌ینه هه‌شکران ئانکو دبت به‌له‌چه‌ک مفایی وی بۆ مروقی یه، ئانکو مروق پیخه‌مه‌ت خوه‌دا گوندوری هه‌شکرانه‌کته. ئه‌ده‌بیدا به‌له‌گه‌ری سه‌ره‌کی و بی نه‌راسته‌وخو و بی ب زه‌حمه‌ت هه‌ر خوانده‌فانه‌ک هه‌ست بی بکه‌ت. روماننقیسی د رومانای خوه‌دا ده‌قیته بیژت ده‌می مروق دکه‌فته سوپات و ژیی خوه دراهه‌ستینت بۆ ده‌می داها، ئه‌وه ب خوه مفایی ژ قی چه‌ندی نابینت، به‌لکو که‌سین دی ده‌می مفایی ژیی بینن. چونکو دی ب ریکا وی زانیت ل سه‌رده‌می به‌ری چ هه‌بوو و چاوان بوو؟ به‌لی مروقگه‌ر ب خوه ده‌می ده‌ریازی سه‌رده‌مه‌کی دی دبت پشیتی سوپاته‌کا دریز، سه‌رده‌می نوی بۆ وی گه‌له‌ک نوی دبیت و گوه‌رپین لی په‌یدا دبن و دبت گه‌له‌ک ژ ئاستی وی بلندتر بت و نه‌شیت ل گه‌ل بگوتج و ئه‌ده‌

سیمایی شیوازی زانستی ئه‌وه کو "ئارامترین شیوازه و پترین شیوازه پیدای ب لوزیک و هه‌زرا راسته‌وخو هه‌ی و دوورترین شیوازه ژ خه‌یالا شعری، چونکو ل گه‌ل عه‌قلی و هه‌زی ده‌یغت. راستیی زانستی بیین نه‌رون و فه‌شارتی شروقه‌دکته. دیارترین سیمایی وی رونییه⁽⁸⁶⁾. ئه‌ده‌ سیمایی هه‌ د گه‌له‌ک پارگرافین رومانیدا ده‌ینه دیتن. وه‌کو بۆ نمونه د چاپته‌ری ئیکیدا ئه‌وی ب ناڤونیشان "ته‌له‌فزیون" گه‌له‌ک پارگراف دناقبه‌را دو که‌واناندا هاتینه نفیسین، چونکو ده‌نگوباسن. زمانی وان گه‌له‌ک رون و ئاشکرایه و هه‌ر په‌یغه‌ک وانا خوه یا فه‌ره‌نگی ده‌هینت و دوره ژ زمانی هیما. بۆ نمونه: "بۆچی هه‌ژاری هه‌یه؟ بسورمان ئه‌قی پرسیا ری ژ خوه ناکه‌ن! هه‌ژاری و ده‌ستکورتی و به‌له‌نگازی ل هه‌می وه‌لاتین بسورمانان هه‌یه چونکی جیهاد نه‌مایه.⁽⁸⁷⁾

نمونه‌کا دی: "پارتین کوردی نه‌گه‌هشتنه سازانی لدر پۆستی سه‌روکی هه‌ریمی و بزاقین قاسم سلیمانی ل ئه‌فان روژین بۆرین، سه‌ر نه‌گرت.⁽⁸⁸⁾

دسان د گه‌له‌ک پارگرافاندا شروقه‌کرنی کریارا زانستی یه ل ئه‌زمونه‌گه‌ها کو زمان شروقه‌کرنی رون و پر زاراقین زانستی نه، وه‌کو: "د پینج سالان دا، من شییا میکانیزما چیکرنا ئه‌نتی-ئوکسیدانتان بزانت و هورمون یان ئه‌نزایمی ژی به‌رپرس ل ئه‌زمونه‌گه‌می جودا بکه‌م.⁽⁸⁹⁾

نمونه‌یه‌کا دی ده‌می که‌سه‌ک ل بن چاڤدیریا که‌سین پسیور، تومارا بارودخی وی یی پزشکی ب زمانه‌کی زانستی یی ئاشکرا و رون ده‌یته‌کرن، وه‌کو: "دیروک 11 نیسانا 2003. دلوقتان: 1/1 خوله‌ک. هه‌ناسه‌لیدان: 5/1 خوله‌ک. میز: سفر. ریتن: سفر. لقین: سفر. خوه‌دان: سفر. هه‌ستکرن: سفر. مه‌ژ: راهه‌سای. چاڤ: کارقه‌دان نینه. گو: کارقه‌دان نینه.⁽⁹⁰⁾

هه‌روه‌ها ده‌می دکتور پلانا کاری بۆ ئه‌نجامدان ئه‌زمونه‌کا زانستی د چه‌ند پینگافین رون و زانستیدا نفیسی، وه‌کو درومانیدا ده‌یت: "1. کومکرنا که‌فری. 2. فافارتنا تاردیگرادان و جوداکرنا وان. 3. کیشان و کۆمکران و فیله‌ته‌رکرنی پرتینه‌کی ژ کۆما تاردیگرادان. 4. بکارئینانا پرتینیی هه‌شکرانی لسه‌ر مروقه‌کی زیندی. 5. زانینا هه‌لگرتن و میکانیزما فه‌ژیاندا مروقی هه‌شکرانی.⁽⁹¹⁾

دگه‌ل هندی شیواز و زمانی ئه‌ده‌بی جه‌ه‌کی باش د رومانای "مروقی به‌له‌چه‌ک" دا کریه، شیواز و زمانی ئه‌ده‌بی بیافه‌کی به‌رهره‌تر تیدا هه‌بوویه. ب گشتی هه‌ر که‌سی به‌ره‌مین (عمر) ی بخوینت، دی بۆ دیار بت، زمانه‌کی گه‌له‌ک چپ و نه‌راسته‌وخو بکارئینت. هه‌تا هه‌نده‌ک ژ به‌ره‌مین وی بیین ب چیرۆک هاتینه ناڤکران دبت بچه‌ن داخانا شعریدا، وه‌کو: "چارچوڤه دژ چارچوڤه"⁽⁹²⁾. ژ ئه‌نجامی زمانی وی یی چپ، گه‌له‌ک جارن تیکستین وی کورتن. بۆ نمونه: "یان ئه‌ز یان هیچ" ب رومان نه‌فکریه⁽⁹³⁾، به‌لی گه‌له‌ک کورته. دیسان رومانای نمونای قی

بوو یا ب سهری شهنگی هاتی. هر چه نده روماننقیسی ئارمانجه کا دی ژی هه بوویه و دقیا بیژت مرقه هه بونه وهره ک هوقه. شهنگی پازده سالان دسوباتیدا بوو و دهمی قه گه رای دیت هه مرقه ئه وه بهلی ته کنولژیا گه له ک گوهورپیوو. له وما ژی جاره کا دی بریاری ددهت خوه هسک بکه ته قه وقی جاری دهمی رابویی مرقی و نه خاسمه توندیره وین ئایینی یه ک ودو فنه نا کرپوون و جیهان ب تنی بو هنده ک گیانه وهر و رووه کان مابوو. که واته شهنگی هیج مفا ژ سوباتا خوه نه دیت، به لکو ئه و ب تنی بینره ل سهر چه رخی به ری. ل داوییی شهنگی ژی دمتر. دیاره نفیسه ری دقیت بیژت ب تنی هنده ک گیانه وهر و رووه ک دی بنه میراتگری ئه ردی.

ل قیری ب ریکا لیکچواندنا دناقبه را سیمایین به له چه ک، هسککرنی و بین تاریدگرادان نفیسه ری شیا مهره م و مه به ستین خوه ژ رومانی بگه هینت. دیسان گه له ک ژ ناقونیشانیین چاپته ری رومانی ژی نه راسته خو نه، بو نمونه "نیچیرفانیین که قزی" (96)، (عمر) ی نیچیرفان ل جهی کومکرنی بکارئینایه، د ئاخفتنا ئاسایدا ئه قه به یقه بکار ناهیت. چونکو دقیا دکتور و شهنگی قی کاری ب نهینی بکه ن، له وما نیچیر ل جهی کومکرنی بکارئینایه. دیسان ناقونیشانیین چاپته ره کی دی "له شکرین پیغه مبه ران" (97) کو مهره م ژی توندیره وین هه ئایینه کی نه، ئایین په ریژین ب ناقی ئایینی شه ری دکهن. نمونه کا دی "هه یف ل هه تاقی دگه رت. (98)"

ل گه له ک جهین رومانی، زمانی هه ست و سوزان ب سهردا زاله، وه کو بو نمونه: "ژ خه و رابه، بنیره خوه! رو ئاگری گونه هان ب ده ستین خوه قه دبینی؟ تو په لین شارهای د ده قی خوه دا دبینی؟ ئه و به له نگازی به رده رگه می ته خیره کی دخوازت و تو نادییی یی بوویه مرقی ئاگری. (99) ..

ژبلی شیواز وزمانی، سی بنه مایین کاری قه گپانی یان بین رومانی، که سایه تی، ده م و جه دشین ده ستنیشانا جوری کاری ئه ده بی بکه ن، کا ئه ده بی خه یالا زانستی یه یان جوره کی دی یی رومانی یه. (100)

که سایه تی د روماننا مرقی به له چه ک دا

هر چه نده که سایه تی د کاری ئه ده بیدا ژ ئالییی گه له کانقه "ب تنی وه کو بوونه وهره کی کاغزی دهیته هژمارتن" (101). به لی دروماننا مرقی به له چه ک دا، چونکو نفیسه ری شیبایه ژیواری ب بارودوخی سیاسی، کومه لایه تی یی راسته قینه یی که سی کورد قه ل سهرده می هه قهری یی ژیبای هه تا ب ناڤ و رویدان و که سایه تی بییت وی قه ب خه یالا زانستی قه گریددهت، کو ب راستی دیار دبت یا شیبای وی گوتنی ب جهینت یا دبیزت، ل چه رخی بیست وئیکی "سنورین دوالیزمی هه لوه شیان و سهرده می جیهانیین هه مه جور و دناقیه کدا چووی ده ستپیکر. (102)"

د قی رومانیدا دیار دبت که سایه تی که سین ئاسایی بین جفاکینه ده مان ده ما زانستینه، ئانکو هه ر دو که سایه تی بین سهره کی بین

رومانی که سین ئاسایی و واقعی ل گه ل زانستی تی که ل دبن. هه ر ئیک ژ وان دو لایه نین ژیا نا وی دیار دکت و پی کفه گریددهت. که سایه تییا ئیکی که کا ب ناقی شهنگ ژ ئه نجامی کاره سات و نه خوخی و ئاریشه یین سیاسی و کومه لایه تی و ئایینی بین جیهانا سهرده می، هه ر ژ بیروباوه ریین داعش بگره و کریاریین وان و باری کوردان یی سیاسی یی قه قه تیای و نه ئیکگرتی و باری کومه لایه تی یی خراب یی خه لکی کو ژ ئه نجامی باری سیاسی و یی ئایینی، کو جیهان یا بوویه جیهانا هوقان. دیاره ژ ئه نجامی قی هه میی باری شهنگی یی ده رونی زور تی کچوویه. چونکو ئه و مایه مرقه، له وما هه ر روزه کا ژ خه و رادبت، دبیزت: "هق خوداوو! روزه کا دی ژ دلئیشانی و نه ژیا نی ده ست پیکر" (103)، له وما ئه و دبیتن چاره بو قی هه میی و ئه و ته مه نی ب نه ژیا نی ده ریا ز دبت، هسککرنه له شی یه و راوه ستاندنا ده مییه وه کو ره قه ک وختی: ب هیقییا هندی ل زه مانه ک دی هوقاتییا مرقی ب دو ماهیک بهیت. ژ ئه نجامی قی چه ندی ئالییی دی یی که سایه تییا وی خویا دبت، ئه وژی که سه کا گرنگیی ب زانستی ددهت و به رده وام دخوینت و ل ناڤ گوگی دگه رت. ب ریکا ته کنولژیبی ل ریکه کا زانستی بو ره قا خوه ژ ژیواری دگه رت. هه تا دگه هیته زانینا سیمایین تاریدگرادان.

که سایه تییا دی یا سهره کی د رومانیدا دکتور سه لیمه، هه ر چه نده ئه و ب خوه که سه کی شاره زایی زانستییه و سالا (1984) ی باوه رناما دکتورایی ب بایوکیمستری ژ ئه لمانیا وه رگرییه ب مهره ما هندی بیته ماموستایی زانکوی. پشتی دقه گه رته ئیراقی ئه و و چوار که سین دی بین قی بیاقی دکه قنه د ئه زمونه کا نه خو شدا، کو ژ ئالیی دکتاتوری ئیراقی (صدام) ی قه. دیسان که تواری راسته قینه یی ئیراقی د رومانیدا خویا دبت. (صدام) ژ وی و هه قالیین وی دخوازت بگه هه ریکه کا نه مریی بو وی. ژ ئه نجامی قی ئه زمونی دکتور دگه هه سیمای هسککرنی ل نک تاریدگرادان. چونکو ئه نجام ب دلئ دکتاتوری نه بوو، دکتوری ب خوه دلئخته د ئه زمونا هسککرنیدا. هه ر ژ سالا (1989) ی هه تا سالا (2003) ی و ژ ئانجامی بارودوخی شه ری ئیراقی و کویتی جاره کا دی د قه گه رته ژیا نی.

هه ر چه نده که سایه تییا دکتوری هه تا راده کی د رومانیدا سهره کی یه و بیی وی ئالییی زانستی بریقه ناچت، به لی ب دیتنا من دکتور پتر د خزمه تا شهنگی دا بوویه. به هانا من بو قی چه ندی پشتی ئه نجامدانا ئه زمونا هسککرنی یا شهنگی یا جارا ئیکی، دکتور به رزه دبت و رول نا مینت، وه کو د رومانیدا هاتی "دکتور سه لیم بی سهر وشونه" (104). که سایه تییا شهنگی د رومانیدا سهره کی تره و مهره م و مه به ست ل دور وی دزفرن. ب دیتنا من که سایه تییه کا مرقایه تی و هه لگرا هه ست و سوز و فه لسه فا ژیا نی یان یا نفیسه ری له وما ژی ئالییی ئه ده بی پتر د رومانیدا د چه سپینت.

ئەگەر ئەم بەهەسی جەهی دەرمانا خەیاڵا زانستیدا بکەن، دیارە پێدەقیە سیمایین زانستی بوونی د جەهیدا رۆن و ئاشکرا بن. ب راستی دەرمانا مروڤی بەلەچەک دا جەهی وەکو یەک ژ ئەلەمنتین فی ژانپری جەهی خوە کریه و جەهین هەمەجۆر یین فەکری وگرتی تیدا بەرجەسته بوویە. دیسان جەهین هەلگری سیمایین زانستی بوونی هەنە، وەکو ئەزمونگەه، جارا ئیکی دکتۆری و هەقالین خوە ئەزمون ل سەر تاردیگاران کر و شیاپی میکانیزما چیکرنا ئەنتی ئوکسیدانتان بزانت و هۆرمۆن یان ئەنزایمی ژێ بەرپرس جودا بکەت. بەلی ب راستی هیچ وەسفەکا کورر بۆ ئەزمونگەهی نەکریه ب تنی دیار دکتە کو کۆمەلگەهەک بوو ل بنی چیاایی حەمرین⁽¹⁰⁵⁾. جەهی دی ئەزمونگەها کۆلیجی بوویە، دەمی بۆ جارا دوی دکتۆری هەولداي هۆرمۆنی ژ تاردیگاران بۆ هەشککرن شەنگی دورست بکەت، بەلی دیسان چ وەسفەکا هوریا زانستی بۆ نەکریه، ب تنی خواندوفان دزانت ل ئەزمونگەها کۆلیژی ئەزمونی دکتە⁽¹⁰⁶⁾. جە پتر وەکو ئەلەمنتەکی ئەدەبی یی گریدای رویدانین رۆمانی و فەلسەفا وی بوویە. جیهان هەمی بوویە بیاڤ یان فەزایی رویدانان، دەمی ژ ئەنجامی توندپه‌وییا ئایینی جیهان دبت دویەر و ژ ئەنجامی شەری ئایینی، وەسا دیارە کو مروڤ ل سەر رویی ئەردی فەنا دبت. شەنگی پشتی ژ دوخی هەشککرنی دقەگەرتە ژیانی ب تنی هەندەک گیانەوهران و کەسکاتییی دبینت دیارە جیهان دقەگەرت قوناغا کەسکاتییی. وەسفکرنا جیهان پشتی شەری و نەمانا مروڤی فەلسەفە و رامانا نفیسه‌ری دقیت بگەهینتە خواندەفانی.

دەم بنەمایەک دی یە، جۆری رۆمانی ب ریکا وی ئاشکرا دبت. دەر کارەکی فەگپرانیدا دو جۆرین دەمی هەنە، ئەوژی: دەمی فەگپرانی و دەمی چیرۆکی. دەمی داوییی دەمی راستی رویدانانە، بەلی دەمی فەگپرانی "دەمەکی جوانکاری و سۆزداری یە ل سەر بناغی دویفئیکهاتنا دەمی فەگپرانی یین فرەهکاری و پاشدا هاتنی دەینە ئافاکرن"⁽¹⁰⁷⁾. کەواتە ئەم دشین بیژن دەمی چیرۆکی "ا ب ج د (الزمن الروائی)، دەمی فەگپرانی (ا د ب ج) یان (ج د ب ا) (الزمن السردی)"⁽¹⁰⁸⁾. د هەموو رۆمانان دا دەمی فەگپرانی ب شیوازین جودا دەیتە پیشکیشکر، لەوما ژێ نە ئەڤ یاریکرە ب دەمی یە دەستنیشاننا جۆری رۆمانی کا ژ ئەدەبی خەیاڵا زانستی یە یان نە، بەلکو داکوکیکر ل داهااتی ئەفی چەندی پتر ئەنجام دت.

دەم دەرمانا مروڤی بەلەچەکدا ژ دەمی نوکە یی کەسایه‌تییا سەرەکی دەستپیدکەت. دیسان نوکە یی نفیسینا رۆمانی. دیارە رۆماننفیسی ژ (1/ 8/ 2015) ی دەست ب نفیسینا رۆمانی کریه. دەمی رویدانین رۆمانی ژێ ژ فی سالی دەستپیدکەت. هەر ژ چاپتەری ئیکی ئەوی ب نافونیشان "تەلفزۆن"، رویدان تیدا دەنگ و باسین راستەقینەنە یین فی سالی، ل سەر شاشا تەلفزۆنی دەینە پیشکیشکر، ئەوژی دەنگ و باسین داعش، کوردین ئیزدی وئە رویدانین ب سەر وان دا

هاتین، پارتین کوردی ونە گەهشتنا وان بۆ سازانی ل سەر پۆستی سەرۆکی هەریمی⁽¹⁰⁹⁾. دیسان ئەڤ دەمە خویا دبت، دەمی دکتۆر سەلیم دەست ب کریارا هەشککرن شەنگی دکت ل ناوسکی دەم سالا (2015) بوو، هەر وەکو ژ رۆمانی خویا دبت: "ئەڤرۆ 8 تەباخییه سالا 2015، من جەهی خوە ل ناوسکی لاو رانیخت. (110)"...

دەم بۆ پاشفە دزفرت، ئەو ژێ د پشکا سییی دا ئەوا ب نافونیشان "سەرهایتیا دکتاتوره‌کی". دەم د فی پشکیدا دزفرت سالا (1984) ی دەمی دکتۆر سەلیم باسی سەرهایتیا خوە ل گەل (صدام حسین) ی دکتە، پشتی بەدەستفە ئینانا باوەرنامی ژ ئەلمانیا و فەگەریایی، هەر وەکو ئەو ب خوە د رۆمانیدا دبیت: "ئەز دی ژ دیتنا سەدامی دەستپیکەم پشتی ل سالا 1984 من تیزا دکتورایی ل ئەلمانیا ب بایۆکیمستری خلاسکری و فەگەرایم"⁽¹¹¹⁾. ئەڤ دەمە هەتا سالا (2003) ی بەردەوام دبت، دەمی دکتۆر ژ ئەزمونا سوپاتا هەشککرنی هشیار دبت پشتی (صدام) ی بریار دای ئەو هۆرمۆنی وی ژ تاردیگاران دورستکری ل سەر وی ب خوە بەیتە پراکتیزه‌کرن. کەواتە هەر ژ سالا (1989) ی هەتا (2003) یی دکتۆر د بندافەکی فە بوو و تەمەنی وی هات بوو راوەستاندن.

جارەکا دی رویدانین فەگپرانی د سالا (2015) ی دا بەردەوام دبن، هەتا دکتۆر و شەنگی هەمی تشتی بەرەڤ دکن بۆ سوپاتا شەنگی و فەگه‌هاتنا وی بۆ مروڤگراد. رویدان دەینە فەگه‌هاتن بۆ سالا (2030) ی پشتی شەنگی وەکو مۆمییا ژ ئالییی شینوارناسەکی فە د ناوسکەکی فە دەیتە دیتن و دزانن سیمایین ژیان ل نک هەنە. پشتی چەندین هەولدانین تیگەهشتنی دەیتە هشیارکرن یان دقەگەرت ژیان ل سالا (2030) ی، ئەو ژێ ب ریکا یەک ژ زانایین تاردیگاران. ل دەستپیکی شەنگی زەحمەتەکی دبینت کو پشتی فەتیا نا پازدە سالان دیسان بگوجت، نەخاسەمە ژ ئالییی تەکنۆلۆژیایی فە، چونکو مروڤ نەهاتبوو گوهورین بەلکو هەمان هۆڤی جارن بوویە. هەر چەندە شەنگی شۆدکەت، بەلی جارەکا دی ژ بیزاریی و نەرازیبوونی ل سەر باری جیهان و ترسی ژ هەبوونا زارۆکان و بوچوونین وی ل سەر ژیان جارەکا دی بریاری ددەت خوە بیختە د سوپاتی و هەشککرنیدا. فی جاری کەس نزانن بۆ چەند دەمی، بەلی هەتا دوماهیا ژیان مروڤی ل سەر رویی ئەردی، چونکو دەمی شەنگی ب ریکا ئافا بەرانی فەژیا یە فە کەس نەمابوو پرسیارا دەمی ژێ بکەت. ژ ئەنجامی شەری ئایین پەرسان نەخاسەمە توندپه‌وین بسورمان و فەلەیان چ مروڤ ل سەر رویی ئەردی نەمابوون ب تنی بۆ گیانەوهران و روه‌کان نە بت.

وەکو دیار دبت رۆماننفیسی ب شارەزایی و هەر وەکو دەرمانا خەیاڵا زانستیدا دەم ل داهااتی بکارئینایه و پیشبینیا ژیان و وباری جیهان ل داهااتی کریه، بەلی دیسان ئەڤ پیشبینیه نە ب تنی ئەنجامی زانستی و ئەزمونا وی بوویە، بەلکو پتر گریدای ئالییی جفاکی و سیاسی و ئایینی و بیر و باوەرین هزری بوویە کو گریدای ئالییی

ههست و سۆزین مروقی بوویه، ئانکو دیسان ئالییی ئە دەبی بیاقه‌کی باش د بکارئینانا دەمی د رۆمانئیدا هه‌بوویه.

6. ئەنجام

1- ئە دەبی خەیاڵا زانستی ئەو جۆریه یی کو ئە دەب و زانست و خەیاڵی دناف خوه‌دا کۆم دکهت، ئانکو زانستی و کارتیکن و گریډانا وی ب ژيانا مروقی فه دچارچووه‌کی ئە دەبی و خەیاڵیدا پئیشکیش دکهت.

2- ئە دەبی خەیاڵا زانستی گریډانه‌کا ب هیز ل گه‌ل ئاستی زانستی یی جفاکی هه‌یه، له‌وما ژى سروشتیه د ژینگه‌هه‌کا پئیشکەفتی ژ ئالییی زانستیه وه‌راری بکته و پئیشبکه‌فت وب هه‌مان شیوه د ژینگه‌ها زانست تیدا پاشکەفتی نه‌هیتنه هه‌بوونی. ئانکو د ژینگه‌ها رۆژئافایدا ده‌ربیرینی ژ ناسناما وی یا زانستی یا پئیشکەفتی دکهت.

ژینگه‌ها مه یا کوردی یا کو د ئاسته‌کی زانستی یی نزمدا ئە گه‌ری گه‌روبوونا فی جۆری د ئە دەبی مه دا بو چهرخی بیست و ئیکی رون دکهت.

3- پشتی شروقه‌کرنا رۆمانا مروقی به‌له‌چه‌ک، ئەم دشین داکوکی ل ئاخافتنا رۆماننقیسی بکن، دەمی خویا دکهت کو رۆمانا وی دبت یه‌که‌م رۆمانا خەیاڵا زانستی بت ل ده‌قرا به‌هدینان.

4- هه‌رچه‌نده رۆماننقیس رۆمانا خوه ب رۆمانا زانستی ل قه‌له‌م ددهت، ژ ئەنجامی فه‌کۆلینی د فی جۆری ئە ده‌بیدا، خویا دبت کو جوداهیه‌کا دیار دناقه‌هرا رۆمان، چیرۆک یان ئە دەبی زانستی و رۆمان، چیرۆک یان ئە دەبی خەیاڵا زانستی هه‌یه و بو مه خویا بوو رۆمانا مروقی به‌له‌چه‌ک، رۆمانه‌کا خەیاڵا زانستی یه نه‌کو ژ جۆری رۆمانا زانستی یه.

5- رۆمانا مروقی به‌له‌چه‌ک ب شیوازی رۆمانا نوی هاتیه نفیسین، له‌وما ژى نفیسهری وه‌کو شیوازه‌کی زانستی ونوی پئیشگوتنه‌ک ل ده‌ستپیکا رۆمانی نفیسیه و تیدا هنده‌ک زاراقان بو خوانده‌قانی روندکته و دیسان کللیکان ددهته ده‌ستی. یه‌ک ژوان زاراقان "به‌له‌چه‌ک" یی کو نافونیشانی رۆمانی پئیکدئینت. نفیسهری گه‌له‌ک ب شاره‌زایانه هه‌لبژارتیه و پامانا وی یا هزری کریه بنه‌ما ومه‌به‌ستا رۆمانا خوه. دیسان خەیاڵا زانستی ژى په‌یداکریه.

6- د فی رۆمانئیدا ب ره‌نگه‌کی شاره‌زایانه ئە دەب و زانست، که‌توار و زانست، که‌توار و خەیاڵ، سیاسه‌ت و زانست و سیاسه‌ت و خەیاڵ هاتینه تیکه‌لکرن. ب گشتی ئە دەب و زانست وه‌کو دو هیلین هه‌فته‌ریب و به‌رده‌وام یه‌ک دو دبرن و فیکدکه‌فن. هه‌چه‌نده ئە ده‌بییه‌تی پتر جهی خوه هه‌بوویه. دو که‌سین سه‌ره‌کی یان قاره‌مان هه‌نه، هه‌ر یه‌ک ژوان پتر نوینه‌رایه‌تیا یه‌ک ژ فان ئالییان دکهت .

بنه‌مای زانستی ی رۆمانی، ساخله‌تین گیانه‌وه‌ری هه‌و تاردیگراد Tardigrade ی نه. ئە فی گیانه‌وه‌ری شیان هه‌یه به‌رگه‌ریی دژی پلین بلندین گه‌رمی و دیسان یین گه‌له‌ک نزم ژى بکته. دشیت دۆخی هه‌شکبوونی ده‌رباز بکته، دەمی پتریا ریژا ئافا له‌شی خوه ژده‌ستبه‌ت و جاره‌کا دی ب په‌یداکرنا بارودۆخین ئاسای بو وی بغه‌گه‌رتنه ژیانى. رۆماننقیس دیاردا هه‌شککرنی بو پاراستنا خوارنی، ئانکو رووه‌ک، که‌سکاتییی و فیقی بو ماوه‌یه‌کی دریژتر، فه‌گوه‌ازتیه مروقی. به‌لی ئە فه‌نده ل سه‌ر بنه‌مایه‌کی زانستی و لوژیکی کو ساخله‌تین تاردیگرادانن، له‌وما ژى دبت خەیاڵا رۆماننقیسی و یا زانستی پئیشبینیا هندى بکته کو رۆژه‌کی ئە فه‌ سیمایه به‌ینه فه‌گوه‌ازتن بو مه‌روقی.

7- ئالییی ئە دەبی یی رۆمانی ئە وی چیرۆکا شه‌نگی یا هه‌ست و سۆز جهی خوه تیدا دبینن، نوینه‌رایه‌تیا وی دکهت ئە وه‌ بابته‌تی به‌رفره‌ه و نافه‌رۆکا زانستی هه‌مبێژدکته.

8- جه‌ پتر وه‌کو ئە له‌منته‌کی ئە دەبی یی گریډای رویدانین رۆمانی و فه‌لسه‌فا وی بوویه. هه‌روه‌سا رۆماننقیسی ب شاره‌زایی ده‌م ل داهاتی بکارئینایه و پئیشبینیا بارى جیهانی ل داهاتی کریه، به‌لی ئە فه‌ پئیشبینیه نه ب تنی ئەنجامی زانستی و ئە زموننا وی بوویه، به‌لکو پتر گریډای ئالییی جفاکی و سیاسى و ئایینی بوویه کو گریډای ئالییی هه‌ست و سۆزین مروقی یه، ئانکو ئالییی ئە دەبی بیاقه‌کی باش د بکارئینانا دەمی د رۆمانئیدا هه‌بوویه.

9- ژ ئالییی شیواز و نافه‌رۆکی و ئە له‌منتین رۆمانی وه‌هست و سۆزان فه، هه‌ر دو ئالی زانست و ئە دەب هاتینه پاراستن و ب شاره‌زایی د خزمه‌تا یه‌ک دو دا هاتینه بکارهاتن. به‌لی ب دبیتنا من ئە ده‌بییه‌تا رۆمانی هه‌تا راه‌کی بیاقه‌کی به‌رفره‌هتر ژى زانستی هه‌بوویه. زانست د خزمه‌تا ئە ده‌بیدا بوویه.

10- زمانى رۆمانى ئە گه‌ر ل هنده‌ک جهان هه‌تا راده‌کی ل ئاستی پلا سفردا بت، ب گشتی وه‌سا نه‌بوویه و ئە ده‌بییه‌تی و زمانى چر بیاقه‌کی باش فه‌گرتیه .

7. په‌راویز

- 1- جميلة بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلمية والادبية: دراسة وصفية تحليلية في جمالية التداخل بين البعدين العلمي والادبي، رسالة ماجستير، كلية الاداب والعلوم الاجتماعية، جامعة فرحات عباس، سطيف. الجزائر. 2010، ص 107 .
- 2- هه‌مان ژیده‌ر، ل 107-108 .
- 3- هه‌مان ژیده‌ر، ل 109.
- 4- محمد عبدالله الياسين. الخيال العلمي في الادب العربي الحديث في ضوء الدراسات المقارنة، رسالة ماجستير، كلية الاداب والعلوم الانسانية، جامعة البعث. 2008. ص 20.
- 5- هه‌مان ژیده‌روهه‌مان لاپه‌ر.
- 6- جميلة بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلمية والادبية، ص 108.

- (*) جول فيرن (1828-1905) رومان نقيسي فوره نسبييه، دهيته هژمارتن داهيتيه ري راسته قينه يي ته ده يي خويالا زانستي يي نوي .
- 7- محمد العبد. "الخيال العلمي استراتيجيه سرديه"، مجله الفصول، الهيئه المصريه العامه للكتاب، العدد 71، صيف. خريف. 2007.
- 8- Oxford Advanced Learners Dictionary. (Online)
- 9- جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 112.
- 10- قيصل الاحمر. حدائت الخطاب في ادب الخيال العلمي الجزائري، ص 178. مقال من الانترنت: <http://jilrc.com>
- 11- Adam Roberts. The History of Science Fiction. New York: Palgrave Macmillan, 2006. P.1
- 12- احمد صقر. الخيال العلمي في المسرح، الحوار المتمدن، العدد: 3361، 2011/5/10، 00:12.
- <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=2584>
- 26
- 13- Adam Roberts. The History of Science Fiction, p. vii.
- 14- محمد عبدالله الياسين. الخيال العلمي في الادب العربي الحديث في ضوء الدراسات المقارنه، ص 26.
- 15- هه مان ژيدهر، ل 35.
- 16- عزة الغنام. الابداع الفني في قصص الخيال العلمي، مكتبة الانجلو المصريه، القاهرة، 1988. ص 30.
- 17- جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص أ.
- 18- هه مان ژيدهر، ل 145.
- 19- هه مان ژيدهر، ل 146.
- 20- محمد عزام. الخيال العلمي في الادب، دار طلاس، دمشق، ط 1، 1994. ص 68.
- 21- محمد احمد مصطفى. "ادب الخيال العلمي العربي: الراهن والمستقبل"، مجله الفصول، الهيئه المصريه العامه للكتاب، العدد 71، صيف. خريف. 2007. ص 85
- 22- جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 150
- 23- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ده رگه هي نال به ند، دهوك، 2017. ل 6.
- 24- حه سه ن ئيبراهيم. به رچافكا جادويي، ئيكيه تيبيا نقيسه ري ن كورد، دهوك، 2014.
- 25- جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 166.
- 26- محمد عزام. الخيال العلمي في الادب، ص 117-118.
- 27- هه مان ژيدهر، ل 118.
- 28- محمد عبدالله الياسين. الخيال العلمي في الادب العربي الحديث في ضوء الدراسات المقارنه، ص 182.
- 29- هه مان ژيدهر، ل 183.
- محمد عزام ب دو شيوان ناخي قن چيروكي نقيسييه، جاره كي (في سنه مليون) وجاره كا دي (في مليون سنه). به لي يي ئيكي دورسته.
- 30- محمد عزام. الخيال العلمي في الادب، ص 120-121.
- 31- هه مان ژيدهر، ل 123.
- 32- هه مان ژيدهر، ل 125.
- 33- هه مان ژيدهر، ل 9.
- 34- جابر عصفور. الخيال، الاسلوب، الحدائت، ط 1، المشروع القومي للترجمه، القاهرة، 2005. ص 109-115.
- 35- جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 84.
- 36- هه مان ژيدهر، ل 85.
- 37- هه مان ژيدهر، ل 17.
- 38- هه مان ژيدهر، ل 92.
- 39- هه مان ژيدهر، ل 21.
- 40- محمد احمد مصطفى. "ادب الخيال العلمي العربي: الراهن والمستقبل"، مجله الفصول، العدد 71، ص 83.
- 41- جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 71.
- 42- محمد عزام. الخيال العلمي في الادب، ص 9.
- 43- بنيرة جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 160.
- 44- سمير سعيد حجازي. النظرية الحديثة ومصطلحاتها الحديثة، دار طيبة، القاهرة، 2004. ص 167.
- 45- رومان ياكبسون. قضايا الشعرية، ت: محمد الولي ومبارك حنون، ط 1، دار طوبقال للنشر، الدار البيضاء، 1988. ص 27.
- 46- هه مان ژيدهر، ل 28-33.
- 47- هه مان ژيدهر، ل 28.
- 48- عبدالسلام المسدي. النقد والحدائت، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، 1983. ص 39.
- 49- جان كوهن. بنية اللغة الشعرية، ت: محمد الولي ومحمد العمري، ط 1، دار طوبقال للنشر، الدار البيضاء، 1986. ص 10.
- 50- هه مان ژيدهر وهه مان لاپه ر.
- 51- هه مان ژيدهر، ل 14.
- 52- هه مان ژيدهر، ل 15.
- 53- انظر جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 176.
- 54- جان كوهن. بنية اللغة الشعرية، ص 23-24.
- 55- ادوارد سابير واخرون. اللغة والخطاب الادبي، ت: سعيد الغانمي، ط 1، المركز الثقافي العربي، بيروت، 1993. ص 54.
- 56- انظر جميله بورحله. ادب الخيال العلمي بين العلميه و الادبيه، ص 172-173.
- 57- هه مان ژيدهر، ل 173.
- 58- هه مان ژيدهر وهه مان لاپه ر.
- 59- هه مان ژيدهر، ل 174.
- 60- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل 6.
- 61- هه مان ژيدهر، ل 5.
- 62- هه مان ژيدهر ولاپه ر.
- 63- هه مان ژيدهر، ل 6.
- 64- هه مان ژيدهر وهه مان لاپه ر.
- 65- هه مان ژيدهر، ل 27.
- 66- Georgios Koutsovoulos and others. " The genome of the tardigrade *Hypsibius dujardini*", The genome of *Hypsibius dujardini*, version 009, 2015. p. 3. <https://www.biorxiv.org/content/early/2015/12/01/033464.full.pdf+html>
- 67- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل 27.
- 68- هه مان ژيدهر، ل 27-28.
- 69- هه مان ژيدهر، ل 30.
- 70- هه مان ژيدهر، ل 32.
- 71- هه مان ژيدهر، ل 35.
- 72- هه مان ژيدهر، ل 43.
- 73- هه مان ژيدهر، ل 52.

- 74- هومان ژيډهر، ل51.
- 75- جميلة بورحلة. ادب الخيال العلمي بين العلمية و الادبية، ص38.
- 76- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل14.
- 77- هومان ژيډهر، ل38.
- 78- هومان ژيډهر، ل47.
- 79- هومان ژيډهر، ل50.
- 80- هومان ژيډهر، ل76.
- 81- هومان ژيډهر، ل80.
- 82- جميلة بورحلة. ادب الخيال العلمي بين العلمية و الادبية، ص94.
- 83- Fabio Caiani. Innovation in the Novels of Muhammad Barróda, Idwár AL-Kharrát, Ilyás Khūri and Fuád AL-Takarli 1979-1999, PhD thesis, University of St. Andreus, 2004. P. 173.
- 84- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل43-44.
- 85- هومان ژيډهر، ل5.
- 86- انظر جميلة بورحلة. ادب الخيال العلمي بين العلمية و الادبية، ص197.
- 87- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل10.
- 88- هومان ژيډهر، ل11.
- 89- هومان ژيډهر، ل27.
- 90- هومان ژيډهر، ل34.
- 91- هومان ژيډهر، ل41.
- 92- ته حسين نافشكي. فه دانا پيلين مژي. نفيسينگه ها روشه نبيري و راگه هاندنا لقا 1، دهوك، 2000. ل98.
- 93- فاضل عمر. "يان نه زيان هيچ"، نه دهب و هونه، ژماره 4، 20 نه يلوئي، 2003. ل3.
- 94- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل47.
- 95- هومان ژيډهر، ل5.
- 96- هومان ژيډهر، ل41.
- 97- هومان ژيډهر، ل77.
- 98- هومان ژيډهر، ل81.
- 99- هومان ژيډهر، ل12.
- 100- جميلة بورحلة. ادب الخيال العلمي بين العلمية و الادبية، ص234.
- 101- انظر عبدالملك مرتاض. في نظرية الرواية، المجلس الوطني للثقافة والفنون والاداب، الكويت، 1998. ص93.
- 102- ايمن ابراهيم تعيلب. "شعرية العلم في الخطاب الشعري المعاصر: شعرية الفضاءات البنائية"، مجلة الفصول، الهيئة المصرية العامة للكتاب، العدد 71، صيف. خريف. 2007. ص100.
- 103- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل9.
- 104- هومان ژيډهر، ل76.
- 105- هومان ژيډهر، ل27.
- 106- هومان ژيډهر، ل38، 45، 46.
- 107- نه فيسا ئيسماعل. ته كننيكا فه گيراني د كورته چيروكين فازل عومهرى دا، ئيكه تيبيا نفيسكارين كورد، دهوك، 2005، ل93.
- 108- نهوزته نه حمده عوسمان. ره گه زه كانى چيروك له داستاني (مهم و زين) ي خانى دا، 1999. ل113.
- 109- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ل11.
- 110- هومان ژيډهر، ل52.
- 111- هومان ژيډهر، ل25.

8. ليستا ژيډهران

1.8. ژيډهر ب زمانى كوردى:

- ته حسين نافشكي. فه دانا پيلين مژي. نفيسينگه ها روشه نبيري و راگه هاندنا لقا 1، دهوك، 2000.
- هه سهن ئيبراهيم. بهرچافكا جادويي، ئيكه تيبيا نفيسه زين كورد، دهوك. 2014.
- فاضل عمر. روماننا به له چهك، ده زه گه هي نالبه ند، دهوك، 2017.
- فاضل عمر. "يان نه زيان هيچ"، نه دهب و هونه، ژماره 4، 20 نه يلوئي، 2003. ل3.
- نه فيسا ئيسماعل. ته كننيكا فه گيراني د كورته چيروكين فازل عومهرى دا، ئيكه تيبيا نفيسكارين كورد، دهوك، 2005.
- نهوزته نه حمده عوسمان. ره گه زه كانى چيروك له داستاني (مهم و زين) ي خانى دا، 1999.

2.8. ژيډهر ب زمانى نه ره بى:

- احمد صقر. الخيال العلمي في المسرح، الحوار المتعدن، العدد: 3361، 00:12، 2011/5/10
- <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=2584>
- 26.
- ادوارد سابير واخرون. اللغة والخطاب الادبي، ت: سعيد الغانمي، ط1، المركز الثقافي العربي، بيروت، 1993.
- ايمن ابراهيم تعيلب. "شعرية العلم في الخطاب الشعري المعاصر: شعرية الفضاءات البنائية"، مجلة الفصول، الهيئة المصرية العامة للكتاب، العدد 71، صيف. خريف، 2007. ص98-106.
- جابر عصفور. الخيال، الاسلوب، الحداثة، ط1، المشروع القومي للترجمة، القاهرة، 2005.
- جان كوهن. بنية اللغة الشعرية، ت: محمد الولي ومحمد العمري، ط1، دار طوبقال للنشر، الدار البيضاء، 1986.
- جميلة بورحلة. ادب الخيال العلمي بين العلمية و الادبية: دراسة وصفية تحليلية في جمالية التداخل بين البعدين العلمي والادبي، رسالة ماجستير، كلية الاداب والعلوم الاجتماعية، جامعة فرحات عباس، سطيف، الجزائر، 2010.
- رومان ياكبسون. قضايا الشعرية، ت: محمد الولي ومبارك حنون، ط1، دار طوبقال للنشر، الدار البيضاء، 1988.
- سمير سعيد حجازي. النظرية الحديثة ومصطلحاتها الحديثة، دار طيبة، القاهرة، 2004.
- عبدالسلام المسدي. النقد والحداثة، دار الطليعة للطباعة والنشر، بيروت، 1983.
- عبدالملك مرتاض. في نظرية الرواية، المجلس الوطني للثقافة والفنون والاداب، الكويت، 1998.
- عزة الغنام. الابداع الفني في قصص الخيال العلمي، مكتبة الانجلو المصرية، القاهرة، 1988.
- قيصل الاحمر. حداثة الخطاب في ادب الخيال العلمي الجزائري، ص178. مقال من الانترنت. <http://jilrc.com/>
- محمد احمد مصطفي. "ادب الخيال العلمي العربي: الراهن والمستقبل"، مجلة الفصول، الهيئة المصرية العامة للكتاب، العدد 71، صيف. خريف، 2007. ص78-97.

Fabio Caiani. Innovation in the Novels of Muḥammad Barráda, Idwár AL-Kharrát, Ilyás Khūri and Fuád AL-Takarli 1979-1999, PhD thesis, University of St. Andreus, 2004.

Georgios Koutsovoulos and others. " The genome of the tardigrade *Hypsibius dujardini*", The genome of *Hypsibius dujardini*, version 009, 2015. p. 1-36. <https://www.biorxiv.org/content/early/2015/12/01/033464.full.pdf+html>.

Oxford Advanced Learners Dictionary. (Online).

محمد العبد. "الخيال العلمي استراتيجيية سردية"، مجلة الفصول، الهيئة المصرية العامة للكتاب، العدد 71، صيف. خريف، 2007، ص 28-47.

محمد عبدالله الياسين. الخيال العلمي في الادب العربي الحديث في ضوء الدراسات المقارنة، رسالة ماجستير، كلية الاداب والعلوم الانسانية، جامعة البعث، 2008.

محمد عزام. الخيال العلمي في الادب، دار طلاس، دمشق، ط1، 1994.

3.8. ژيدير ب زمانئ ننگليزي

Adam Roberts. The History of Science Fiction. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

الانسان المجفف: رواية الخيال العلمي والادبية

الملخص:

علي الرغم من ان رواية الخيال العلمي له تاريخ بعيد في الادب العالمي، لكن مصطلح "ادب الخيال العلمي" يعود الي بداية القرن العشرين. والذي عزز ظهوره وجود العديد من النصوص قبل تلك التاريخ. هناك اسباب كثيرة وراء ظهور هذا النوع، منها التقدم العلمي والثورة الصناعية. تأخر ظهوره في المجتمعات المتخلفة علميا وصناعيا، وقد يكون هذا هو سبب تأخره في منطقة بهدينان ايضا. يبدو ان رواية "مروقي بهله چهك" (الانسان المجفف)* اول مثال حقيقي من هذا النوع في منطقة بهدينان. لان هذه الرواية تعد اول محاولة جدية لكتابة ادب خيال علمي في السرد الكردي في بهدينان، هذا البحث محاولة لاعطاء صورة واضحة لمفهوم و سمات وخصائص هذا النوع الادبي بشكل عام. ايضا محاولة لتحديد خصائص رواية "مروقي بهله چهك". بما ان رواية الخيال العلمي هي محاولة ربط ومصالحة بين العلم والادب، فان الاسئلة الاساسية التي تتناولها هذه الورقة هي:

هل ان رواية موضوع البحث تمثل درجة الصفر في الكتابة؟ هل استطاع الكاتب الحفاظ علي الجانب الادبي في الرواية؟

بما ان ادب الخيال العلمي اصبح جنسا ادبيا مستقلا في الادب العالمي، فقد تم الاستعانة بمفهوم و سمات و خصائص ادب الخيال العلمي العالمي في هذه الورقة. وبعد التحليل والبحث حول اسئلة البحث، تم التوصل الي: علي الرغم من ان اللغة المستخدمة في هذه الرواية في بعض الاحيان تكاد تقترب من درجة الصفر في الكتابة، الا انه بشكل عام لم تكن كذلك. فالادبية واللغة غير المباشرة والعواطف والاحاسيس كان لها حيز واسع في الرواية. من ناحية الاسلوب والمضمون وعناصر الرواية، فقد تم الحفاظ علي الجانبين العلمي والادبي بشكل جيد، حيث استخدم كل منهما في خدمة الاخر. ولكن رغم هذا فان للادب مساحة اوسع في الرواية، بينما العلم استخدم في خدمة ادبية النص .

* قد تكون كلمة المجفف غير دقيقة للتعبير عن "بهله چهك"، لان الكلمة الاخيرة تعني شرائح البطيخ المجففة .

الكلمات الدالة: الانسان المجفف، ادب الخيال العلمي، درجة الصفر في الكتابة، الادبية، تارديجراد.

Dried Man: Science Fiction and Literary Features

Abstract:

Although science fiction has a long history in western literature, the appearance of the term was at the beginning of twentieth century. There were many texts before twentieth century, which were behind the appearance of the term. There are several reasons behind the emergence of this genre, such as: scientific development and the Industrial Revolution. The emergence of this genre in the societies whose scientifically and industrially undeveloped, was late, and this could be the reason behind its delayed in Bahdinan too. 'Mrovê Beleçek (dried man) * could be the first science fiction in Bahdinan and because of this, the paper attempted to illustrate concept and properties of this genre in general. Furthermore, it identified features of the novel 'Mrovê Beleçek. Because the science fiction is a kind of reconciliation between science and literature, consequently, this paper examined the questions: Does the novel 'Mrovê Beleçek represent the writhing degree zero? Does the writer maintain the features of literature in the novel? Because the science fiction became an independent literary genre in western literature, the paper depends on its notion and features. Through exploring the abovementioned questions, it became clear that the language of the novel in some paragraphs is about to be the writing degree zero, but in general the literary language has taken a wide space in the novel. in addition, in terms of the style, content and the elements of novel, both sides, science and literature have been maintained. Each side has served the other in good way. Finally, it can be inferred from the analyses that the literature has taken a wide space in the novel and science has been employed to serve literature.

* The translation of 'beleçek to dried could be inaccurate, because beleçek means dried melon slices.

Keywords: Dried man, Science fiction, The writing degree zero, Literary features, Tardigrade